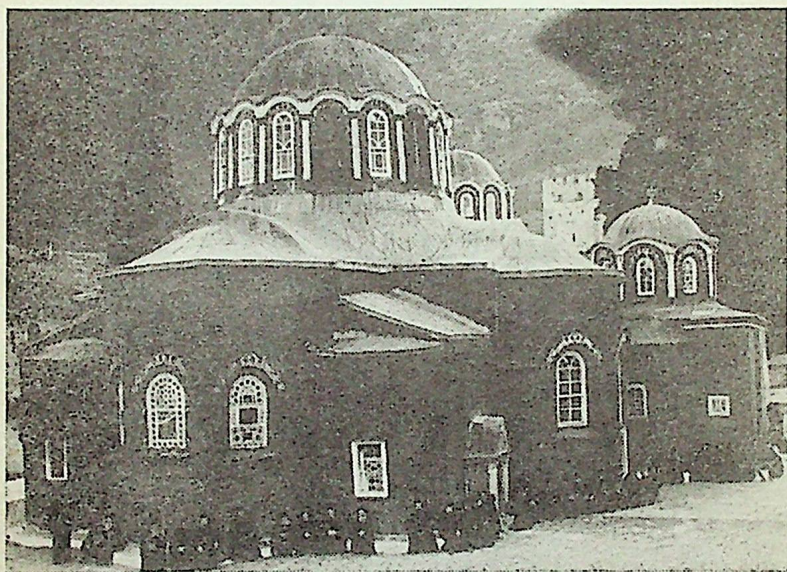

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ АТОС

ЗАПИСКИ ПАЛОМНИКА

ТОРОНТО 1960

Накладом Епархіальної Управи ЛУКЖ — Торонто

EX LIBRIS

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ АТОС

ЗАПИСКИ ПАЛОМНИКА

*Дотому Првкелелі
т. Романові Федк-Федерова
му на паломку
22.1.60*

Авдз

ТОРОНТО 1960

Накладом Епархіальної Управи ЛУКЖ — Торонто

Ч.: 190/59.

Дозволяється друкувати книжку
„НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ АТОС”

Торонто, 7-го грудня 1959 року.

† Ісидор
Єпископ

Друковано в друкарні Видавництва „Гомін України”
140 Bathurst St. Toronto, Ont.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Пишучи свої спомини і спостереження зі св. гори Атос, стараюся подати їх у таким порядку, як я подорожував по Атосі. Також подаю такі назви, якими послуговуються атонські ченці. В першу чергу приходять назви монастирів, скитів і еремії, які греки (і не греки) звать своїми грецькими назвами в другому відмінку, напр., Зографу, Сімоно-Петрас, Павлю, Каракалю і т. п. Рівночасно подаю і інші грецькі назви так, як їх вимовляють греки та мешканці Атосу. Наприклад, деякі відвідувачі називають атонську столицю „Каріес” — Карея, а голову карейського уряду „Проєпістатос” — Протос. Вправді, ці назви були б дещо легші в українській вимові, однак вони не відповідали б їх правдивим назвам.

Перебуваючи в поодиноких монастирях — я старався запізнатися хоча поверховно з історичним розвитком тих монастирів у розмовах, а як це було можливо, з монастирських хронік, якими часто атонські ченці мені радо служили. В грецьких монастирях я познайомився з ченцем, який вмів говорити і читати по-московському. Він читав хроніку і перекладав, щоб я міг дещо занотувати. Очевидно, що опісля я знаходив багато неточностей і помилок, коли порівнював це все із чужомовними книжками про Атос. Годі було мені самому справляти деякі речі тому, що я не був певен, хто поробив помилки. Очевидно, що я старався таких неясних місць оминати.

Багато існує на Атосі легенд і переказів, які знає майже кожний чернець і радо їх розкаже. З цих легенд я мало користав тому, що до легенд часто може вкратися щось додаткове, що може псувати цілу легенду. Якщо я

помістив у своїх споминах якусь легенду — то тільки загальнознану між атонськими ченцями і яка записана десь в історії.

Для кращої ілюстрації життя ченців на Атосі поміщую декілька світлин поодиноких ченців, монастирів і церков, а передовсім світлин церковного мистецтва, яке творить неоціненну архівальну і музейну вартість. Світлини можуть багато причинитися до кращого розуміння тут написаних моїх спостережень і зможуть допомогти читачеві більше розуміти таке відмінне від нашого — життя самітників, атонських ченців.

Книжка, яку випускаємо друком, це не є ані підручник, ані провідник по Атонській горі. Це низка моїх спостережень, які буду старатися передати у такому світлі, в якому я їх пережив. Не є це також історія атонських монастирів, а тільки коротенький погляд на їх минуле, щоб читач міг знати, що їх історія не нинішня. Ті монастирі пережили вже неодну критичну добу. Все ж таки предобрий Бог зберігає їх донині для своєї слави. Не треба думати, що мала кількість ченців у монастирях віщує їх кінець. Були чейже часи, що атонські монастирі стояли пусті сотками років, а потім наново процвітали і славилися строгістю чернечого життя.

Всіх монастирів на Атосі є 20 і 10 скитів, а крім того є ще чотири більші еремії і около 700 поодиноких печерних келій. Монастирі — це давно основані чернечі доми і мають у центральному чернечому уряді Каріес своїх представників. Скити — це такі ж самі монастирі, тільки основані вже в пізнішому часі і не мають в Каріес своїх представників. Їх заступає представник того монастиря, що до нього скит належить. Еремії — це маленькі чернечі жилища, в яких живе лише по кілька ченців. Ці жилища належать до котрогось монастиря.

Між усіма атонськими монастирями і скитами є й такі монастирі і скити, що їх замешкують ченці якоїсь однієї народности. Статистика з 1905 року виказує такий стан ченців на Атосі по національності: 3.207 греків, 3.315 „ру-

синів”, 340 болгарів, 288 румунів, 53 георгійців (грузинів), 18 сербів і 32 різних інших народностей. Всіх ченців у тому часі було на Атосі 7.553. „Русини”, болгари, серби й румуни замешкували 5 монастирів, які й до нині до них належать. У вичислених монастирях безперечно жили та й ще нині живуть українці. Одначе назви — українець, український там незнані. Українець і український підтягають під назви росіян, руський, під якою то назвою треба розуміти старинну нашу історичну назву ще з часів Київської Руси.

Атос — це мала віднога півострова Халькедіки в північній частині Греції. Атонська гора з трьох сторін обліта Егейським морем і тільки вузькою, бо на 3 км. шийкою получена з суходолом. Чернеча гора Атос широка на ок. 12 км, довга на ок. 50 км, а висока на 2039 метрів. Поверхня Атосу гориста, вкрита лісами та чагарником. Нині поля загосподарені ченцями і засаджені виноградниками та оливними гаями. Родяться там також полудневі овочі, як помаранчі, цитрини, фіги та інші солодкі овочі. З давніх часів на Атонській горі живуть ченці в строгій аскезі і творять там свій центральний уряд. Їх столицею є „Карієс”, а головою уряду „Проєпістатос”, який має ще трьох дорадників, які творять сенат. 20 архимандритів 20-ох монастирів живуть стало в столиці Карієс і творять сейм. Як сенат, так і сейм збираються тричі в тиждень на наради, щодня напереміну.

Не всі атонські монастирі мають однаковий внутрішній свій устрій. Одинадцять з них приписують спільне життя ченців, як це є в усіх монастирях у західній Європі, а 9 дозволяють ченцям задержувати в монастирях приватну власність. Ті, з приватною власністю, зветься ідіоритмічними монастирями.

Окрім ченців, живуть на Атосі ще й цивільні мужчини, які помагають знемощилим ченцям у праці за малою винагородою. Від тисячі літ чернеча клявзура забороняє жінкам і дітям вступ на Атос.

2. ВСТУП

Ще змалку я чув про Атонську гору, ще на гімназійній лавці читав про життя ченців на цій святій горі. Ще давно родилися в мене бажання поїхати туди і власними очима побачити цей казковий край монастирів.

Багато проминуло часу, багато перейшло тяжких бурнів життя та воєнних страхіть і здавалося, що мої бажання стають недосяжними і зайвими. Здавалося, що того всього, що немов мітом і казкою сповите та існує в якомусь іншому світі, я побачити ніколи не зможу.

В осені 1957 року я рішився на це діло і мої бажання стали дійсністю. Ще перед виїздом з Торонта я взявся вивчати матеріали про Атос, які тільки попали мені під руки. В моїй голові роїлися думки, що небавом я побачу власними очима ту саму печеру, в якій жив наш Преподобний Антоній Печерський, основоположник Києво-Печерської Лаври, що буду власними стопами ступати по цій святій горі, вкритій монастирями, скитами й печерами монахів-самітників і покутників, між якими було в давнину багато українців — Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Паісій Величковський та багато інших, що записалися в історії Церкви і літературі, як подвижники релігійного і суспільного життя.

Та не легко дістатися на святую гору Атос. Це ж окрема республіка, над якою грецький уряд має тільки протекторат. Ті, що бажали б дістатися на святую гору, мають старатися про дозвіл від міністерства зовнішніх справ Греції. Крім того духовні мають ще виказатися дозволом від грецького патріярха.

Про свої пляни відвідати Атос я написав у проханні до грецького консула в Торонті (я просив його про точні інформації та дозвіл туди поїхати). Консул відписав мені, що моє прохання вислав до Атен у Греції. Дозвіл дає тільки міністерство зовнішніх справ. Також повідомив мене консул про те, що духовні мають старатися додатково про окремий дозвіл від царгородського патріярха. Негайно я поробив і ці старання і через впливових осіб серед грецьких духовних кругів старався такий дозвіл отримати.

Час мого від'їзду зближався. Місце на кораблі було вже заплачене, а дозволу від патріярха не було. Годі було ждати і я таки рішився їхати без нього. На випадок, якщо б цей дозвіл наспів, я просив о. д-ра Б. Липського, свого співжителя, щоб вислав його для мене на адресу Генерального Вікарія на Англію, Всв. о. Олександра Малиновського в Лондоні, до якого я мав намір вступити з відвідинами.

3. ПОЇЗДОМ І КОРАБЛЕМ

В неділю, 1-го вересня 1957 р. я виїхав нічним поїздом до Монтреалу, звідкіля 3-го вересня мав виплисти мій корабель,

Рано 2-го вересня заїхав я таксі до французької прекрасної церкви „Нотр Дам де Люрдес”, в якій мій приятель Всч. о. Іван Гаврилюк служить св. Літургію в східньому обряді для словаків греко-католиків. Тут і я відслужив св. Літургію в наміренні, щоб Господь поблагословив мою прощу. Після св. Літургії заопікувався мною Всч. о. І. Гаврилюк, що в нього я гостював аж до вівторка, 3-го вересня. Він повіз мене своєю автомашиною по Монтреалу до всіх католицьких церков, що переважно побудовані у візантійському стилі. Багатство і краса монреальських Божих храмів відрізняються від інших канадських святинь і звертають на себе особливу увагу.

Вівторок, 3-го вересня, день мого від'їзду. Ще зранку поїхав я з о. І. Гаврилюком до порту, щоб довідатися про час відпливу мого корабля. В портових урядах більше говорять по-французькому і мій провідник був мені перекладачем. Коли в інформаційнім бюро урядник довідався, що я вибираюся до Святої Землі, він вийшов з-за свого стола, поцілував мене в руку і вручив мені два долари з проханням, щоб я за нього помолився на Святій Землі. До від'їзду корабля було ще три години. Ми поїхали по мою подорожню валізу і при тому оглянули важливіші міські забудовання — університет, бібліотеку, духовну семінарію та інші наукові заведення.

В саме полудне мав від'їздити мій корабель „Імпрес оф Енґлянд” і я поспішився, щоб годину перед від'їздом знайти на ньому своє місце. Корабель був майже повний, їхало ним понад 1000 осіб. Я мав окрему кабіну.

В корабельному ресторані, в часі вечері, я зауважив,

що крім мене їхало ще більше священників. Однак, на велике моє здивування, мені не назначено місця при трапезі разом з ними, але в двійку з рабином, мабуть тому, що моя борода закривала священничий ковчир. Зараз у судстві цілий стіл був зайнятий священниками. Після вечері я зголосив трапезному урядникові, що я не жид і краще, щоб я міг харчуватися при одним столі зі священниками. Урядник дуже перепрошував мене і таки відразу назначив мені місце при священничому столі, що сусідував з рабиновим.

Зараз таки другого дня я жалував, що поспішився відійти від рабинового стола, бо рабина краще доглядали, ніж священників. Йому приносили вибагливі страви та різні овочі, підчас коли священників годували м'ясними стравами, яких я взагалі не споживаю.

При трапезі ми уклали собі порядок Богослужень на кораблі і кожний з нас мав назначену свою чергу при престолі. Моя черга була в год. 8.30. Корабель „Імпрес оф Енглянд” не мав окремої каплиці. Богослуження відбувалися в кіновій залі. Перед сценою кінотеатру розкрито спрепарований престол, що до нього ставали священники до св. Літургії. Я мав зі собою свої літургічні ризи і приладдя. Моя св. Літургія відрізнялася від латинських і це притягало подорожніх.

Одного дня на коридорі мене поздоровила якась дівчина по-українському „Слава Ісусу Христу”, а другого дня вона відповідала на деякі прошення в часі моєї Служби Божої. Коли я хотів подати їй деякі пояснення, то довідався, що вона сама англійка і римо-католичка. В розмові я довідався далі, що вона — це колишня учениця дівочої середньої школи в Анкастер, Онтаріо, Канада, яку ведуть українські Сестри Службениці. Там вона полюбила східній обряд і навчилася бодай дещо відповідати на Службі Божій.

Їзда кораблем була повільною через канал св. Льюренса. Корабель трохи прискорив плавбу аж другого дня під вечір, коли вплив на відкритий океан.

4. В АНГЛІЇ

Старинна англійська пристань Ліверпул помітна корабельним рухом і нагромадженням у ній прерізних товарів на експорт. Розглядатися довго нема часу. Всіх нас, що приїхали, жде окремий поїзд до портів над каналом. Купую квиток на поїзд, який їде до Лондону. Там треба відвідати свого колишнього настоятеля з Духовної Семінарії Всв. о. Олександра Малиновського, тодішнього Генерального Вікарія на Англію. Там остаточно повинен ждати мене дозвіл на Атос від царгородського патріярха. Тому їду до Лондону. Там відшукав нову резиденцію отця митрата і застав там нашого митрополита Кир Максима, який у переїзді через Лондон до Риму вступив також на пару днів до отця митрата. Я дуже зрадів стрічею зі своїм найвищим ієрархом, якого таки на другий день ми всі, весь Вікаріят, відправили на летовище, бо треба було йому ще відвідати й інші скупчення українців католиків і нез'єдинених в Європі.

В часі перебування в о. митрата я зауважив, що цей, колись так енергійний і все активний церковний і громадський діяч, вже дещо знемоцнів, уже пригас у нього запал і колись такий буйний порив до діяння. В його обличчі можна було читати глибокі воєнні переживання. Мій приїзд утішив отця митрата і він радо випитував мене про церковно-релігійне життя в Канаді, про розвій нашої Церкви, про суспільне життя. Його цікавило й життя колишніх його співпрацівників у Духовній Семінарії у Львові та колишніх студентів-богословів, які тепер у розсіянні по всьому світі взялися до різної праці.

Моїм провідником по Лондоні був колишній мій товариш студій, тепер канцлер Генерального Вікаріату о. Ратушинський. В його товаристві я міг частинно оглянути це столичне старинне місто. Передовсім оглянув старинно-

сті цього міста, як давню королівську резиденцію, парламент з музейними експонатами великої вартости, величаві, колись католицькі, тепер т. зв. англіканські святині. Немає у мене довгого часу на оглядини. Мене чекає ще далека дорога. За два дні я виїхав через Бельгію, Німеччину і Австрію до вічного міста — Риму.

5. У ВІЧНОМУ РИМІ

Рим, відвічний осередок християнської цивілізації й культури, стягає з цілого світу паломників на гроби св. Верховних апостолів Петра і Павла. Стягає теж і рівнодушних відвідувачів, або й ворожих християнській вірі, а навіть з країн комуністичного блоку і СРСР. Тут якийсь невимовний чар старинного світу, тут пам'ятки ще з дохристиянських часів, які передають правду про вічність давноминулого. Над усім Римом домінує величава святиня св. апостола Петра, в якій зміщується ок. 70 тисяч вірних, а на її подвір'ї є місце на 400 тисяч вірних. Вона збудована на гробі цього Верховного апостола і носить його ім'я.

Оподалік від неї пишається визначною красою архітектури і оздоб друга святиня — св. апостола Павла. Це перші святині, до яких з усього світу спішають паломники поклонитися тлінним останкам Верховних апостолів, відвідати базиліки, збудовані на їх честь та поклонитися ще і іншим святим місцям, які освячені кров'ю перших мучеників за віру Христову.

З тремтінням душі я в'їздив до цього дуже старинного міста. Його залізничний двірець гігантської величини, збудований у модерному стилі за плянами добрих італійських архітектів, викликає незвичайне враження на паломників. Вже на цьому модерному дворці відчувається дух старини. Через осклені стіни дворця видніють старі будівлі. Широкі бульвари перетикані густо пестрими квітниками й зеленими травниками.

Відразу купую плян Риму, щоб тут не згубитися й сідаю до таксі, яка везе мене до Папської Колегії, де мешкають канадські студенти богослов'ї. Хочу замешкати хоч пару днів, щоб поклонитися кайданам св. Петра, відвідати чотири базиліки та отримати надані відпустити та вибра-

тися звідсіля в дальшу дорогу до Святої Землі. Пляную туди поїхати, відвідавши наперед чернечу гору Атос, що про неї так багато розписується світова література. З насолодою оглядаю це відвічне місто. Кожний камінь має там свою історію, кожна п'ядь землі сполокана кров'ю мучеників за віру в Христа. Перебування в Римі витискає сильне враження і каже глибоко призадуматися над його історією. Чи не найбільше враження роблять катакомби, що простягаються на кількадесят кілометрів підземними коридорами в кілька поверхів.

Від паломників і відвідувачів аж роїться. Всюди чути різні говори, всюди італійські „гайди” — перекладачі і провідники немов деклямують свої вмилі і все тими самими словами пояснення про походження кожної найменшої речі. Ось, на „форум романум” виходить такий „гайда”, стає на підвищенні й деклямує четверту мову Ціцерона: „Квоускве тандем абутере Катиліна пацієнція nostra?!”*), ніби то Ціцерон там мав виголосити свою промову проти Катиліни. А в давньому Колізеї аж роїться. Немов муравлі чужоземці нишпорять по цих звалищах, оглядають сидження давніх патриціїв, то знову поле борні глядіяторів або борні з дикими звірями жертв визнавців Христових. Стаю і я, і ніби ввижаються тисячні визнавці віри Христової, що йдуть на неминучу смерть певні в свою перемогу, певні, що вмирають за правду, йдуть зі співами й молитвами, йдуть зі своїми духовними провідниками „на смерть плотську”.

Оглядаю в загальному найважливіші пам'ятки Риму. Історія тих пам'яток лишається глибоким спомином у душі, спомином віри і жертви за віру.

В полудневих годинах відвідую знайомих отців і студентів богословії, або спочиваю під сильними враженнями вічного міста. Дні випереджують себе немов у перегонах,

*) Як довго вкінці, Катиліно, будеш надуживати нашої терпеливості? (Тими словами починав славний староримський промовець, Ціцерон, свою промову, звернену проти свого політичного противника Катиліни).

біжуть і я збираюся, якби у поспіху, до дальшої своєї дороги. Полагоджую в'їздові конечності і при допомозі студентів із країн Середнього Сходу отримую візи до їхніх країн, як Лівану, Сирії, Йорданії та Ізраїлю. Таких представництв нема в Канаді і в'їздові візи до тих країн можна тільки в Європі полагодити. Лишаюся ще на свячення свого доброго приятеля о. Романа Даниляка, канадського народженця, який немало допоміг мені в огляданню Риму, і виїжджаю поїздом до надморського містечка Бріндізі над Адриатиком, а звідтам літаком до столиці Греції — Атен.

6. В АТЕНАХ

Здається, що немов бачу старинну грецьку історію. Вже при в'їзді до Атен впадає в очі пестрота східної природи. Автобус мчить до Атен з лєтовища понад берегом Егейського моря, який увесь вкритий квітєм олеандрів. А дорога довга на ок. 40 км., і все, раз лагідний, то знову пестрий квіт олеандрів. Сильний запах оголомшує подорожніх і дехто скаржиться на біль голови. Перед очима ніколи небачені красвиди. Почуваємося немов у казці.

В'їздимо в місто Атени. Перед нами видніє майже стрімка гора. Це славний Акрополіс, вкритий прастарими звалищами святинь, свідками релігійного духа колишніх грецьких поган. Їдемо попри великий і пестро-зелений парк, немов ліс. Хтось пояснює, що це атенський національний парк. На його краю пишається старовинний королівський палац, нинішній осідок грецького короля. Ще хвилина і наш автобус спиняється на широкому бульварі, що тепер знаходиться в ремонті. Тут літунський уряд і ми приїхали на місце.

Розглядаюся за приміщенням. Греки пізнають чужинців і гурмою підходять проситися до прислуги. Заїжджаю таксі до якогось великого з чорного мармуру готелю, а другого дня їду до міністерства закордонних справ, щоб отримати дозвіл на гору Атос. Мене стрічає директор релігійного ресорту і радо дає мені дозвіл. Як признається, він є назначений грецьким урядом на консула до Канади і сподіється за шість місяців стрінутися зі мною в Торонті.

Мені шкода втрачати нагоду і виїздити скоро з Атен. Залишаюся ще на пару днів, щоб оглянути старинну столицю гелленів, на вивчення якої я весь молодечий вік присвячував вільний час, як осідку старинної культури. Найближче національний парк, що до нього входжу і очам своїм не вірю. Те, що в нас плекають у вибагливих меш-

кальних кімнатах, тут росте по фосах і породжує диковинну рослинність. Сильний запах цієї рослинності вдаряє на мене і мушу по кількох хвилинах опустити такий „рай”.

Спішу на Акрополіс, щоб ще оглянути його до полудня. Спішу навмання і збиваюся зі стежки. Передо мною скелеста і стрімка гора, а під нею тут і там маленькі і бідні хатинки. З одної хатинки вибігає дівчатко і я запитую її по-грецькому, кудою на Акрополіс. Дівчатко, замість вказати мені дорогу, питається, якої я національності. Мене зацікавило її заінтересування і кажу — я українець. Вона хоче сперечатися, що такої нації немає. За хвилину виносить з хати атляс і просить показати на мапі мій край, а коли бачить, що Україна в сусідстві Греції, кричить на весь рот: „Українія”. Так усі греки зуть Україну і це багато допомгло мені в дальшому порозумінні з греками.

Вже по правильній стежині виходжу на Акрополіс і віч-на-віч стаю перед монументальними святинями: Ате-ни, Ніки, Партенону, Ерехтеум, Театру, Діоніса, печери Ареса та багато так докладно виучуваних в гімназії пам’яток. Усе те, різьблене з білесенького мармуру, стоїть тисячоліттями немов свіже, нове. Колосальні і великанські колони в деяких місцях потрощені, однак немов задубілі звисають у крахуючій своїй формі. Вони здається хочять пояснити глядачеві, які були сильні ворожі удари на ці святині, що вони, хоча хоронені стрімкими збочами гори Акрополіс і сильно озброєними когортами воїнів, мусіли таки рунути.

Оглядаю ще давню в’язницю, де Сократ був ув’язнений, Ареопаг, де промовляв до великої грецької поганської маси св. апостол Павло, блукаю по громадних вулицях Атен і спішу на поїзд, щоб заїхати до Солуня впродовж ночі, а завтра зранку якось дістатися на Атос.

7. СОЛУНЬ — ТЕССАЛЬОНІКИ

Нині Солунь греки називають Тессальоніками, які є столицею провінції Македонії. Це місто сягає ще 315 року перед Христом. Його заснував полководець Олександра Великого — Кассандер та назвав іменем своєї жінки Тессальоніки, сестри Олександра Великого. Вже в раннім віці Тессальоніки притягали своїм багатством багато загарбників, до яких також належали готи, авари, слов'яни, сарацини і нормани. Тут проповідував св. апостол Павло Христову віру, а в IX ст. два апостоли слов'ян Кирило й Методій переклали св. Письмо на слов'янську мову й голосили Христову науку між слов'янами в Моравії й Панонії.

В 1430 році турки завоювали Тессальоніки враз із другими візантійськими головними містами і щойно в 1912 році Греція їх відзискала.

Нині Тессальоніки начислюють до 300.000 мешканців. Місто славиться старинною церковно-візантійською архітектурою, що зберігається в святинях: св. Юрія, яку збудовано в V ст. та прикрашено багатою мозаїкою, Пангагія Ахеропітос — також з V ст., св. Димитрія, що була після пожару відбудована в 1917 р, та в багатьох інших цінних пам'ятках.

Щороку відбувається в Тессальоніках у місяці вересні світова торговельна вистава, що стягає з усіх європейських і позаєвропейських країн велике число відвідувачів. Я приїхав в часі тієї вистави, одначе, на жаль, не мав змоги її відвідати. Вся моя увага була звернена до однієї цілі, а саме на св. гору Атос, з якою так тісно пов'язана історія нашої Церкви і нашої культури. Всі готелі були переповнені і мені запропоновано приватний нічліг, з чого я радо скористав. Ця квартира була в одній грекині, іммігрантки з Константинополя, вдови по лікареві, колись учительки французької і англійської мов у середніх школах. Нині

вона здана на ласку добрих людей і доживає самотна свого пізнього віку. Від неї я довідався, що теперішній їх патріарх Атенаторас не любить греків. Вона православної віри і оповідала мені багато про грецьку Церкву. Може я був би ще більше скористав з її оповідань, якби не поспішав. А то зараз другого дня треба було вже в 7 год. ранку виїздити автобусом через Іріссес до Тріпіті, а звідтам моторовим судном до Атосу.

Я тільки дещо зумів оглянути старинні пам'ятки церковної архітектури в Солуні. Моя ціль була інша: через св. гору Атос до Святої Землі. З Атосу св. Антоній Печерський приніс практику церковного й чернечого правила. Туди ходили на проці численні наші земляки впродовж багатьох століть, звідтам приніс зреформовану вже практику Йов Княгиницький, там жив Іван Вишенський, якого І. Франко оспівав у своїй поемі, там трудилося багато безіменних українських богомольців.

Там, на св. горі Атос спочивають численні моці великих учителів і святителів св. Церкви — Івана Золотоустого, Василя Великого, Ігнатія Богоносця, Григорія Богослова, Андрея Критського, Марії Магдалини та багатьох інших.

Раненько, ще далеко перед год. 7-ою, я вже був вдорозі до автобусного двірця. Там уже збиралися подорожні та купували квитки їзди. Я навіть не уявляв собі, що гора Атос далеко від Солуня, що треба буде їхати цілий день. Їдучи, я все розглядався в надії, що ось-ось зараз побачу цю зелену піраміду, що виринає із хвиль хвилюючого моря. Але, ані моря, ані піраміди не видно. Зате після кількох годин їзди автобусом я побачив перед собою горбовату околицю, яка щораз змінювалася в гористу. Автобус мчав поміж гористими пасмами, повз, немов ящірка, вузькими камінними гірськими шляхами. А їдучи закрутами — водій автобуса все сигналізував, щоб не виїхати на яких стрічних подорожніх. Відчувається велика свіжість грецьких гір, запах квітів, бачу небуденну красу грецької природи. Сонце добігає свого зеніту і припікає. В автобусі ро-

битися гарячо, дарма, що вже половина вересня. Подорожні поголодніли і дехто виймає перекуску.

В якомусь гірському сільцеві автобус задержується. Подорожні жваво виходять до маленької гостинниці на перекуску. Грецька перекуска мене не вабить. Це зауважує власник і сам підходить до мене з поклоном і припрошує: Арісте! Арісте! Не можу відмовити його прохання і насилу їм якесь м'ясиво, настромлене на рожню. За кільканадцять хвилин чуємо автобусний сигнал. Це водій скликає подорожніх. Пора в дальшу дорогу. Зауважую при дорозі продавця з кошиком винограду і купую 1 кг. за 5 драхмів (15 ц). Виноград привертає мені справжній апетит, бо він з майже тропічного грецького підсоння, дуже запашний і солодкий.

Мої співдорожні пізнають, що я чужинець. Вони все, від древніх часів, шанували чужинців. Вони кличуть мене „Ксене"! Я оглядаюся, однак не можу з ними добре розмовляти по-грецькому. Збуваю їх кількома словами, однак це їх не вдовольняє. Вони бажають розмовляти зі мною. Поклепують мене по плечах, щоб я до них оглянувся. Скрізь бачу їх прихильність. Дехто гостить мене то цукерками, то бубликами. Я не відмовляюся, бо маю за собою неприємну лекцію, як вони ображаються. Минулої ночі мене хотіли погостити у вагоні кавою, а коли я її не прийняв, вони дуже загнувалися. Я не міг їм вияснити, що не п'ю кави і так осталася тільки наука, щоб берегтися на майбутнє. В їх товаристві час минає скоріше. Автобус мчить поміж звори і дебри. Зближаємося до Іріссос, маленького міжгірського містечка. Тут знову коротенький відпочинок і перекуска-вечеря. Містечко дуже бідне, може бідніше чим наша Тисьмениця. Покупці купують галузки винограду й іншу поживу. Проходжуюся по широкому зарінку і чую сигнали. Автобус скликає пасажирів. Ще кілька хвилин і ми їдемо далше все на схід, все поміж скелисті провалля.

Сонце схиляється до заходу. Щоб ще за дня заїхати до Атосу! А його ще навіть не видно. Кажуть подорожні,

що колись треба було пішки три дні йти до пристані, а звідтам кілька годин їхати човном на Атос. Нині вигідно. Автобус завезе за один день. Лишиться ще дещо часу на переїзд моторовим човном.

Я зауважив, що в часі їзди автобусом на кожній зупинці жінок меншає. В Іріссос усі вони забралися. Далі

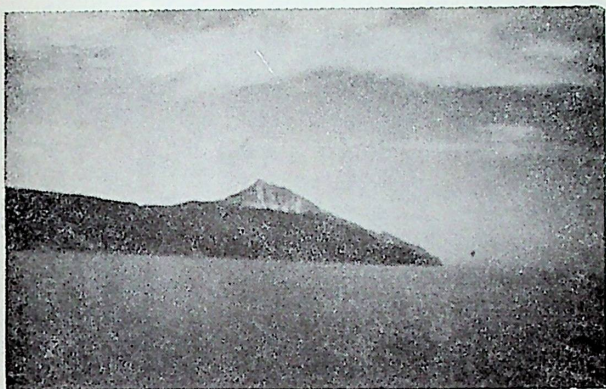
В далечині видніє висока гора Атос — осередок чернецтва, символ життя серед винниць і оливних дерев.

їдуть тільки самі чоловіки. Запитую і довідуюся, що вже зараз пристань Тріпіті, а з неї дорога човном на Атос. Жінкам вступ на цю гору недозволений і вони навіть не пробують туди дістатися.

Автобус з'їздить в долину, а там і море. Подорожні спаковують свій ручний багаж. Це Тріпіті, містечко із пристанню. Виходжу в поспіху, щоб не спізнитися. Але часу доволі. В пристані навіть човна ще немає. Збираємося у

пристані над морем. Є між нами й лісничий з рушницею. Він також їде на Атос. Мабуть там є дика звірина. Приступаю до нього, щоб довідатися, навіщо йому рушниця. Розказує, що на Атосі живе дика звірина: є там лиси і шакали, їдовите гадюччя, є й птиці подібні до мевів, одначе їх там мало.

З моря доноситься звук мотору. Це їде до пристані моторовий човен. Ще хвилина і ми сідаємо в човен. Кожний

Егейське море, що з трьох боків обливає гору Атос.

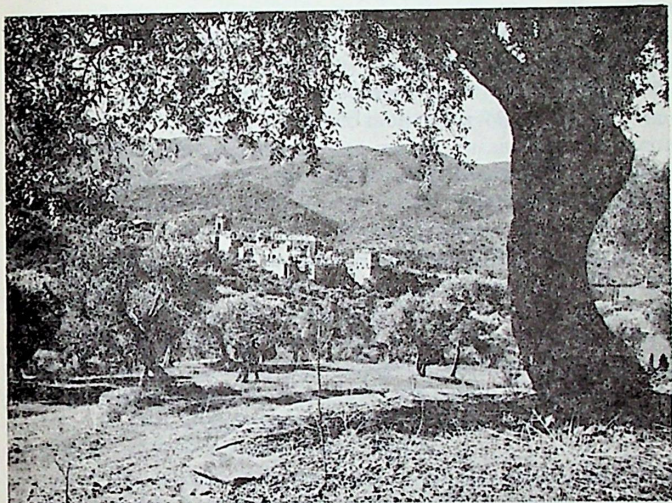
промощує собі вигідніше місце. Ген далеко видніє висока гора Атос, осідок чернецтва — символ життя, серед винниць і оливних дерев. Вдивляюся, чи не заворушиться там якесь життя. Але нічого не бачу. Заледве видно частину цієї гори, що виступає з морських хвиль немов зелена піраміда.

Сонце над заходом, однак ще добре видно. Пливемо Егейським морем, що з трьох сторін обливає гору Атос. Тільки однією шийкою цей півострівець лучиться зі сушею. Колись ця шийка була перекопана каналом, який нині зовсім позаростав і тільки глибокий яр є його живим свідком. Це канал грецького полководця Ксеркса.

Моторівка несе нас у східньому напрямку по блакитному, немов молоком розпущеному Егейському морі. Ідемо до головної атонської пристані Дафні, однак подорозі керманіч моторівки вступає ще й до інших атонських пристаней. З нами їде кількох ченців, що виїздили в якихсь там справах. Всі вони рослі, здоровенної будови тіла. Здається, нема в них біди, не голодують. Розмова з ними слабо клеїться. Для них безперечно більш інтересні духовні теми, чим світські. Обличчя їх аж надто спокійні.

8. НА АТОСІ

Сонце золотом багрянить баранці морських хвиль. Моторівка зближається до маленької атонської пристані Дафні. Всі виходять з човна і йдуть на берег. Перед нами декілька малих будинків-бараків. Перед одним стоїть

Поля Атосу засаджені виноградниками і оливними гаями.

грецький поліцай. Він перевіряє наші пашпорти і дозвіл від міністерства закордонних справ та спрямовує до найближчого монастиря Ксеропотаму.

З пристані Дафні веде тільки одна єдина доріжка в глибину цієї казкової території, оспіваної в українській літературі Іваном Франком. Ступаючи на неї — я відразу відчув ароматичний запах місцевої рослинності. Поліцай

оглянув мої документи і показав доріжку, викладану великими брилами каміння. Зі мною йшли ще три мужчини, два молодші, француз і голляндець, оба архітекти і дещо старший німець з уряду фінансів Західньої Німеччини.

Я не чув втоми і майже біг цією доріжкою, перескакуючи з каменя на камінь. Вона провадила нас чимраз стрімкіше вгору. Мої супутники йшли одинцем, мовчки, напружуючи всі свої сили, щоб ще задня прийти в монастир. Ми всі розсіялися подорозі, бо не всі мали сили держатися переднього. Йдучи, чую могутній запах рослин, який що кілька кроків міняється, раз гостріший, то знову лагідніший. Доріжка понад глибоким ярмом веде вгору. З обох сторін доріжки різнорідні рослини і дерева, серед яких переважають лаврові дерева і лаврові кущі, вкриті червоними ягодами, немов суницями. Дорога мабуть дуже давня, бо величезні брили каміння, що ними вона мощена, вже порозсувалися. Між ними великі щілини і треба перескакувати з однієї брили на другу.

Оглядаюся на моїх супутників. Вони в різній віддалі йдуть зі своїми клунками. Заднього зовсім не бачу. Він змучився і знемагає. Ген, в долині темним смарагдом зелене Егейське море, таке багате в старинну історію й мітологію. Я вже високо, а монастиря ніде не видати. Сонце вже зайшло, грозить ніч. Чую втому, але відпочивати не важуся. Буду спочивати аж в монастирі.

9. В МОНАСТИРІ КСЕРОПОТАМУ

(Сухорічний)

У вечірньому сумерку над глибочною пропастю біліє монастир Ксеропотаму. Від цього глибокого яру дістав цей монастир і свою назву — „Ксеропотамос”, зн. „сухорічний”. В яру зимою виливає могутня ріка, а літом, у періоді літньої посухи, вона зовсім висихає. Сідаю на брилу каменя і жду на других відвідувачів, які скоро прийшли. Входимо в монастирську браму, а там чернець запроваджує нас до келій.

Він розпитує, хто якою мовою розмовляє, щоб розмістити по двох, які могли б між собою порозумітися. Мене приміщено в одній келії з німцем. Чернець звернув увагу на мою рясу і спитав, чи я священник. Я додав, що католицький. Він просив мого благословення, а потім спитав мене, чи знаю, що святіший Синод молиться за з'єдинення Церков. Мені пригадалися нарікання релігійної шовіністки-грекині в Солуні, яка дуже нарікала на патріарха Атенагораса, що він їх, греків, не любить. Тепер я зрозумів, що між греками-православними є дві течії: за з'єдинення Церков і проти з'єдинення.

Нас впровадив цей чернець грубими камінними сходами на другий поверх. На чистенькому коридорі світилися нафтові лампи. Ми оглянули в слабому нафтовому освітленні розміщення кімнат і ввійшли до призначеної нам келії. Тут примітивна простота. На камінній долівці цегляна піч, стіл з чотирма простими кріслами і чотири ліжка в чотирьох кутах келії. На стіні висить малої величини нафтова лампа і хрест. Ліжка чистенько застелені і з подушками.

До дверей стукає цей сам чернець і просить нас на вечерю. Я пригадав собі голод. Сходимо в долину до тра-

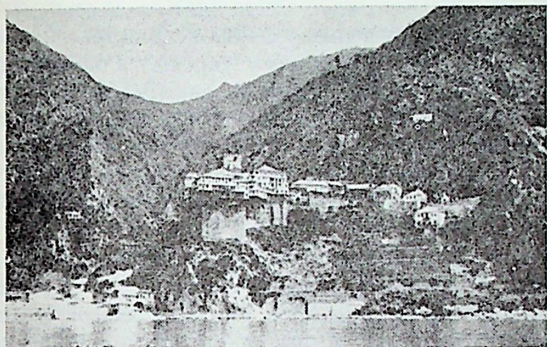
пези. На столі біленькі тарелі і дві вази повні горохової, а може фасолевої страви, а в двох кошиках великі чверткові крайці чорного хліба. Зачинаю молитву, до якої встають і мої супутники й смачно заїдаємо страву. Горох так смачно заправлений, що я, ледве, чи їв коли смачнішого. Він зі смаком і запахом фасолі. Нам услугує опромінений чернець. Вази порожніють.

Насичені вертаємося до своїх келій на спочинок. Засипляю твердим сном, але серед півночі розбуджує мене якийсь гострий ритмічний звук-торохкотіння. Це „дзвонар” вигравас двома молотками до дошки, завішеної мотузком до шиї, як гірський музика завішує цимбали. Вигравас якісь так близькі ритми нині призабутих уже звуків трохеїв, спондеїв, чи ямбів. Він будить чернечу братію на полунощницю. Прокидаюся, щоб заглянути у вікно, що там діється і бачу чергу ченців у поході до церкви серед монастирського подвір'я. Збираюся, щоб бути свідком їх моління і напотемки сходжу камінними сходами. Ченці в сутінках оливного освітлення співають у притворі полунощницю. На утрєню входять в храм вірних; входжу і я з ними. Тут кожна ікона сяє в оливному блідому освітленню багатокаратовими діамантами, сафірами, рубінами, вмонтованими в золото й срібло, що ними від віків обдачували королі та вельможі чернечі Божі храми.

Утрєня й часи тривають аж до ранку, а коли на дворі сіріє і сонце золотими пасмами починає озолочувати церковні стіни, тоді передо мною відкривається свіжа панорама церковних живописів, ікон і небачених досі мальовил, захованих вгорі і в церковнім куполі. Понадтисячолітні ікони та живописи розмальовані живими красками так сильно діють на людські почування, що приходитьсь забути за весь світ, про свою, хоча б тяжку буденщину і линути враз із молитовними співами отих ченців у нескінчені простори, у небесні двори, у безплотні хорони самого Бога-Вседержителя і його святих угодників.

Серед такого божеського піднесення, в проблисках раннього сонця, кінчиться всенічна відправа. Ченці вихо-

дять на монастирське подвір'я на кількахвилинний прохід, по якому знову завертає їх до тієї самої церкви незбагнущий звук ритмічного клепання на святу Літургію, по якій щойно всі ченці йдуть у мовчанці до трапези. Там ігумен благословить кожного входячого ченця. Вони сідають за столи на свої місця і споживають пісну поживу. На цій святій горі ніхто не споживає нічого, ані зі звірят, ані від

Манастир Ксеропотаму збудований над берегом потоку, який літом висихає.

звірят, отже ні м'яса, ні молока, ні молочних виробів, ні яєць.

Помимо цього пожива тут така смачна, що не один подорожній в житті ще не їв такої їди. Їдять ті богомольці багато городини і овочів. Все це приправлене свіжою оливою, яку таки самі ченці витискають з оливок, що ними покриті скелі Атосу. Пісного харчу можна їсти подостатком, однак в понеділки, в середи і в п'ятниці їдять там тільки один раз на день і то без оливи; так само в усі чотири пости в році. В інші дні, — це є у вівторки, в четверги, в суботи і неділі споживають свої харчі два рази денно і заправлені оливою: раз після св. Літургії, а другий раз після вечірні, яка там щоденно кінчається ок. години 4-ої пополудні.

Доба чернечої братії поділена на три рівні частини, по 8 годин кожна: 8 годин вони моляться, 8 годин працюють, і 8 годин призначених на спочинок. Всі вони, ці богомольці, ввічливі і роблять враження найщасливіших людей на світі. Нині вони сідоглаві старці і ніхто з них не знає свого віку.

Після святої Літургії просить і нас на снідання чернець до окремої гостинної. Ченці їдять з дерев'яних або глиняних мисок, дерев'яними ложками. Для гостей та сама страва подавана в порцелянових тарелях. Срібне накриття блищить на біло застелених столах. Їмо таку саму, як і вчора, горохову страву з посмаком фасолі, прощаємося з гостинними ченцями і йдемо у столичний монастир „Карієс”. На прощання просить ще раз гостинний чернець від мене благословення, цілує в руку і відпроваджує в дійсній чернечій покорі до монастирських брам.

Оглядаю ці старовинні монастирські мури монастиря Ксеропотаму, що своєю історією сягають у сиву давнину. Радію дійсністю, що я дійшов до цієї казкової країни, в якій ніхто не родиться, а мимо цього життя там процвітає. Я радий знати історію кожного тутешнього монастиря, яка неписана і переповнена прерізними легендарними оповіданнями.

10. ДЕЩО З ІСТОРІЇ МОНАСТИРЯ КСЕРОПОТАМУ

Атонські передання подають, що цей монастир оснувала у V ст. регентка східньоримського царства Пульхерія. Вона мала мати видіння 40 Севастійських мучеників, після чого збудувала на їх честь величавий храм, а при ньому чернечу обитель. Одначе впродовж 200 років ця обитель опустіла. При кінці VIII століття прийшов над береги кручі царевич Павло, побачив опустілі мури давньої обители, яку збудувала Пульхерія і постановив відновити їх та оснувати новий монастир, надаючи йому ім'я свого святого іменника. З таким проханням він звернувся до царя Романа, який дав йому на це свою згоду. Царевич Павло розбудував прекрасний монастир, який процвітав в якнайкращому розквіті три століття. Треба нагадати, що цей розквіт припадає на час залежності Атосу від Апостольської Столиці. До нової відбудови взявся цар Андронік Палеолог. Відновлений монастир дуже гарно розвивався аж до XVI століття. В XVI ст. сильно пошкодив монастир пожар і він від тоді запустів на деякий час, аж турецький султан Селім відновив його своїм коштом.

У грамоті з датою 9. III. 1520 р. записано, що цей султан мав у сні видіння 40 Севастійських мучеників, які веліли йому відновити монастир. Султан Селім перед тим покорив велику силу єгиптян і це видіння уважав за Божий наказ. Він взявся щиро до цього діла і в короткому часі відновив монастир, який стоїть донині з тією різницею, що впродовж століть прикрашували його золотом і дорогоцінностями молдавські володарі.

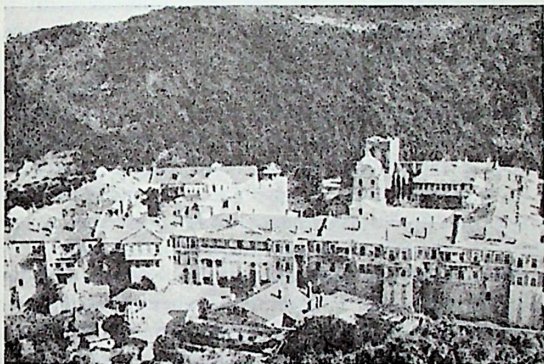
Головний храм цього монастиря побудовано на середині чотирикутного подвір'я на честь 40 Севастійських мучеників у виді хреста, який представляє собою цінну архітектурну вартість. Храм завершують 5 бань, а під ними дві придільні церквці. Права в честь Успення Богома-

тері, а ліва на честь Косми і Дем'яна. В головнім храмі є два чудотворні хрести. При одному знаходиться цісарська грамота із золотою печаткою, звана хризоул, з року 1034, від фундатора монастиря цісаря Романа. Другий хрест зберігається із частинами мощів 40 Севастійських мучеників, як дар Пульхерії. З її часів також збереглися чаша і деякі прибори до Богослужень. Крім цих вартостей є ще там ікона Димитрія Солунського, різьблена в зеленому мармурі з іменами Романа і Андроніка. Та ікона зберігалася в Константинополі до 1453 року.

Є там і численні мощі святих, як кості рук св. Ігнатія Богоносця, св. Григорія Богослова і кості ніг св. Василя Великого, св. Григорія Просвітителя вірмен, Андрея Критського і св. апостола Вартоломея.

11. СТОЛИЦЯ АТОСУ — КАРІЄС

Карієс — цей столичний монастир знаходиться недалеко монастиря Ксеропотаму, бо заледве пів години пішки. Ми мусимо йти до столичного монастиря, щоб отримати від Проєпістатоса, першого між рівними архимандритами 20-ти монастирів, дозвіл на перебування в цій мініатюрній чернечій республіці. Йдемо вузькою і крутою стежиною все і все вгору. Головний монастир знаходиться в самій середині чернечої республіки, на чолі якої стоїть Проєспіта-

Столиця Каріє, звана також Карейською Лаврою, знаходиться в самій середині чернечої республіки.

тос, вибраний представниками 20-ти атонських монастирів. Йому до помочі є неначе сенат, зложений з трьох дорадників, зв. „ГІЄРА КОЙНОТЕС”, значить свята спільнота.

Приходжу на подвір'я цього монастиря, що немов купається в смарагдовому вінці запашної зелені. В давнині Карієс була обителю-скитом, але задля свого найстаршо-

го віку одержала назву Карейська Лавра, ігумен якої з правила носив назву „Проеспістатос”. В давнині, в часах турецької окупації Атосу, жив у Карієс також представник турецького уряду Ага із тасмничою для себе сторожею.

Розпитую тут і там, де є цей уряд, що видає дозволи на перебування на Атосі. Принагідні ченці інформують мене, що нині неділя і уряд нечинний аж до 4-ої год. поплудні. Користаю з вільного часу і оглядаю найперше велику церкву, що стоїть серед подвір'я на честь св. Івана Хрестителя. Її мальовила сягають 1152 року з захованою питоменністю краски природи гори Атос. Те старинне мальовило приписують славному атонському маляреві Мануїлові Панселлінові, а будову старинної святині в честь Успення Богоматері — св. Константинові Великому, східньоримському цісареві.

Вже здавн-давна відбувався в Карієс торг кожної суботи, на який ченці приносили свої ручні вироби та продавали крам таким же самим ченцям із других монастирів. Крім того тричі в рік відбувається в Карієс ярмарок, а саме: 15-го серпня, 25-го грудня і в часі пасхальнім. Карієс в ті дні стає справжнім торговим містом. При вуличках і стежках розложені прекрасні кустарні вироби. В Карейській Лаврі є всіх 9 Божих храмів і около 120 домиків, замешкалих ченцями і чернеchoю прислугою. Тут є також варстати і вирібні, що в них працюють духовні і світські. Є там також представники купецьких спільнот, які постійно там живуть та переводять свої торговельні трансакції. Та не все, що є в Кареї, належить до Карейської Лаври. Є там около 200 келій, що частинно належать до інших монастирів. До виробничих і ремісничих варстатів належать: кузня, столярня, винарня, гарбарня, римарня, м'ясарня, швальня, шевські варстати та бійня баранів і м'ясарня. Єдино в Карейській Лаврі можна їсти м'ясо, але не ченцям, а тільки чернечий прислузі і гостям-відвідувачам. Є тут і ресторан і спальня-готель, одначе не в розумінні наймодерніших вигод. Це примітивні, прості і для самої

конечності побудовані інституції. Є там навіть і... в'язниця, приміщена в старинній башті. Живуть там засуджені Карейським судом в'язні на хлібі і воді. Кожний засуд мусить потвердити Проєпістатос.

У Карієс має своє приміщення і грецький губернатор із відділом поліції, яка контролює документи пришельців-відвідувачів та представляє їх Карейському урядові для видання їм „Діямонітіріон”, то є грамоти, на основі якої кожний пришелець може лишитися на відповідний час та оглядати атонські цінності на Атосі, а при тому мешкати й харчуватися безплатно в усіх монастирях. При кожному монастирі на Атосі є станиця державної поліції, яка береже, щоб пришельці не вивозили з атонських монастирів і бібліотек архівальних і музейних цінностей.

Карієс має також телефонічне połącення з двома найдалше віддаленими монастирями, а саме між Великою Лаврою св. Атанасія і монастирем Хіляндарію. Телефонні апарати є обслуговувані електричними батареями, бо там електричного струму немає. Не тільки електрики, але навіть усяких давніших культурних здобутків і модерної цивілізації на Атосі не стрічається. Не відомо, чи з причин дуже великих грошових видатків, чи може для святости і пошани самої природи чернеча братія не впроваджує і не впускає до себе цивілізації нинішнього часу. Бо скелісті, і ледве проходимі стежки, і в скелях ковані монастирі, скити і печери є так згармонізовані з життям богомольців, що там всяка цивілізація зайва, небажана, не потрібна. Немає там ані доріг, ані навіть вигідних скельних стежок. Крім декількох ослів і мулів для воження верхом господарських продуктів, немає ніякої іншої льокомоції. Нема в ченців ані телевізорів, ані радіоприймачів, ані інших, нині так поширених здобутків цивілізації й культури, які, на думку ченців, були б завадою, перешкодою в їх богомільному житті — одним словом, були б незаконністю. Для домашньої скотини часто видно конюшні і стайні.

12. ІСТОРИЧНІ ДАТИ КАРЕЙСЬКОЇ ЛАВРИ

Як уже було згадано, в Карієс є 9 Божих храмів з найстаршою святинею на честь Успення Богоматері. Цю святиню знищив Юліян Апостата в 1362 р., а відновив її Никифор Фока, приятель св. Атанасія Великого. Не довго втішалася ця святиня пошаною і богослужebними відправами, бо її знову було зруйновано, а відтак відновлено в 1453 році. Крім стінописів у цьому Успенському Соборі збереглися копії із зображень ікон величини великомучеників: Георгія і Димитрія Солунських, Теодора Тірона і Стратилата, Архангелів та інших святих, що були сюди привезені св. Севастіаном і передані для збереження їх у християнському музеї за часів цісаря Олександра Художника. Крім окремих образів святих на західній стіні Успенського Собору видніє напис: „УСПЕНІЄ БОГОМАТЕРІ“, а над тим написом: „СІГ'ЯЦІЙ МЛАДЕНЕЦЬ ХРИСТОС“.

Зараз таки побіч мурів Карейської Лаври збоччя гори вкриті окремими печерами і кількома скитами. Вони хоч зливаються із забудованнями Карієс, але до неї зовсім не належать, ані ніколи до Кареї не належали. Це забудовання нового „руського скита“ св. Іллі і приналежного до монастиря Пантократор. На другому боці цієї гори будинки належать до другого „руського монастиря“ св. Андрея, який приналежний до монастиря Ватопедію. Зараз в сусідстві Карієс є монастир Кутлюмозію і скит тієї самої назви, що належить до монастиря Кутлюмозію.

Коло скита св. Андрея знаходиться якась старинна „пещера“, в якій відбуваються „явлення св. Архангела Гавриїла“, що навчив нас пісні „Достойно єсть“. Оподалік цієї „пещери“ є келія, звана „патериця“, в якій довгий час зберігався жезл св. Сави. Нині цей жезл знаходиться в церкві Преображення Господнього в забудованнях башти, що в ній приміщена в'язниця.

Переказ каже, що св. Сава жив у келії, де довший час переховувався його жезл і від того келію названо — „пaтериця”. В 1199 р. св. Сава уложив типик, це є устав чернечого життя для свого монастиря. В цій келії ще до нині живуть два ченці з монастиря Хіляндарію і з подробицями заховують правила того типика. Нині цю келію називають „типикарниця”.

13. УСТАНОВИ В КАРІЄС

Крім згадуваного вже суду та уряду торгівлі важливою установою в Карієс є уряд для приймання гостей, що відвідують гору Атос. До цього уряду треба було мені зголоситися зараз по вступленні на гору, однак тому, що це була неділя (22 вересня 1957 р.), то всі уряди були замкнені. В Карієс я міг зрана зголоситися до поліційного уряду, де б оглянули мій паспорт і видали рекомендаційну посвідку, з якою треба було мені зголоситися до духовного уряду. Цей духовний уряд, який фактично приймає чужинців, у неділю все замкнений і аж перед вечором його відкривають на дві години. Треба було ждати до 4-ої години пополудні, після вечірні.

Я мав досить часу оглянути всі забудовання та уряди Карієс і розпитати про всі місцеві закони і звичаї. Оглянув я поштовий уряд, купив поштові значки та картки із картинами атонських монастирів. Також оглянув крамницю з девоціоналіями й закупив деякі пам'ятки, віднайшов ресторан і готель, де можна наїхатися й заночувати.

В часі заupu девоціоналій я почув, що чернець-продавець розмовляв зі своїм помічником по-московському і я зачав з ним розмову по-українському. Чернець з радістю спитав мене, чи і я руський. Я відразу сказав, що українець і католицький священник. Тоді мій співрозмовець немов остовпів. Він стояв непорушно декілька секунд немов зачарований і закінчив мовчанку словами: „так, ви, українець”. Мені здавалося, що й він сам був українцем, однак нічого мені не сказав. Між нами виникла якби приязнь. Чернець майже дарував мені деякі речі з крамниці, а коли я вже відходив, він приступив до мене з такою радістю: „Атец, підіть до монастиря св. Діонісія і поговоріть з архимандритом. Він розумний чоловік і буде радий

з відвідин католицького священика". В цій церковній крамниці я зауважив, що два ченці немов один одного контролювали в продажі. Один пильно стежив за другим, що він продає і за яку ціну.

Зближалася вже обідня пора і я пішов до ресторану. Тут повно робітників і монашої прислуги. Кухню провадять цивільні, не духовні особи. Можна тут дістати також і м'ясні страви, однак у зовсім простому виді. Найбільше тут їдять ярину, городовину і овочі. За дуже малу ціну продають вино. Урядження в харчівні дуже просте: столи й лавки з м'яких дощок. Посуда бляшана. Столи без обрусів, лавки брудні. Тут можна курити і прислуга з цього користує та розкидає недокурки по підлозі. Тут повно мух, які цілими роями сідають на страву.

Хоч надворі було душно і парно, я пішов на свіже повітря. Коло 3-ої години прошив повітря переразливий дзвін, а за ним відізналися і інші менші, які зливалися в якусь дивну мелодію. Вони скликають чернечу братію на вечірню до церкви св. Івана Хрестителя. Празнична вечірня. Завтра Зачаття чесного і славного пророка, предтечі і Хрестителя Івана. Вона правилася більше, ніж годину.

Після вечірні приступив до мене один чернець і спитав, чи я руський священик, а коли я його поправив, що український священик, він запросив мене до „Панагії” у святилище. Я пішов за ним, а коли побачив, що там сходяться інші ченці на спільну літургічну церемонію, сказав, що я католицький священик і через те не можу брати участі в їх літургічних церемоніях. Ця моя заява дуже образила ченця і він, відпускаючи мене з церкви, пішов до уряду, де мені мали видати документ „Діямонітіріон”, щоб заявити, що я католик і просив дописати це на моїм документі. Мені дописано, що маю дозвіл від патріарха. Ця дописка мала бути доказом, що я католик.

За цей документ зв. „Діямонітіріон” я заплатив приписану таксу в сумі 100 драхмів, на американські гроші

3.33 дол. і мав право бути гостем в усіх атонських манастирях, в них безплатно харчуватися й ночувати.

З моїх студій про Атос я знав, що в якомусь монастирі на Атосі, званім Есфігмену, жив наш преподобний Антоній Печерський. Тому я, не гаючи часу, вибрався туди. Йшов щосили, щоб ще задня зайти. На це потрібно ок. 6 годин часу, як мене ченці інформували.

14. В ДОРОЗІ ДО МОНАСТИРЯ ЕСФІГМЕНУ

Сонце хилилося до заходу і кидало великі тіні високих кипарисів і кедрів, що вкривають Атос. З моря віяло прохолодою і відсвіжувало мою втому. Я щосили мчав у сторону на північний захід, держачи перед собою якусь не зовсім добру мапу гори Атос. Скрізь тишина, тільки тут і там щось зашелестить у гущавині. Часом залякана гадина сповзне з каменистої стежини, а в горі перелетить якась незнана мені птиця. Далеко вчувається якийсь звук, немов виття шакалів, а внизу безконечний шум моря.

В моїй уяві товчється думка про преподобного нашого предка, свяця і подвижника чернечого життя в Україні. Ніщо мене не всилі здержати. Я мушу оглянути його келю, бути в його печері, помолитися до нього, щоб він вставився перед Всемогучим Богом за теперішню долю нашої Церкви і страждаючого народу. Стежина провадить то вгору, то в долину. Часом треба переходити повз обривисту і тяжко проходиму пропасть, але це мене не здержує. Я поборюю всі перешкоди, я хочу використати кожную нагоду свого перебування на цій святій горі і це бажання вливає в мене все свіжі сили і запалює до дальшої мандрівки.

Вже сонце тільки верхи дерев червонить своєю пурпурою. Вже його не видно, сонце зайшло за море. Напружую мій зір з усіх сил, чи не побачу перед собою мурів монастиря Есфігмену. Але, ні. Не видно його, тільки ген там у далечині щось біліє, як вапном побілене. Може скит, може яка придорожна печера — майнуло мені в голові і я щосили далі напружую свої м'язи, скачу з каменя на камінь, щоб чимскорше туди дійти і там заночувати. А біла плямка все більша, чимраз більше виринає із-за кручі і зеленої рощі й немов росте на моїх очах. Ось уже виразно видно контури якогось величавого будинку.

15. МАНАСТИР ЕСФІГМЕНУ

(Між горами)

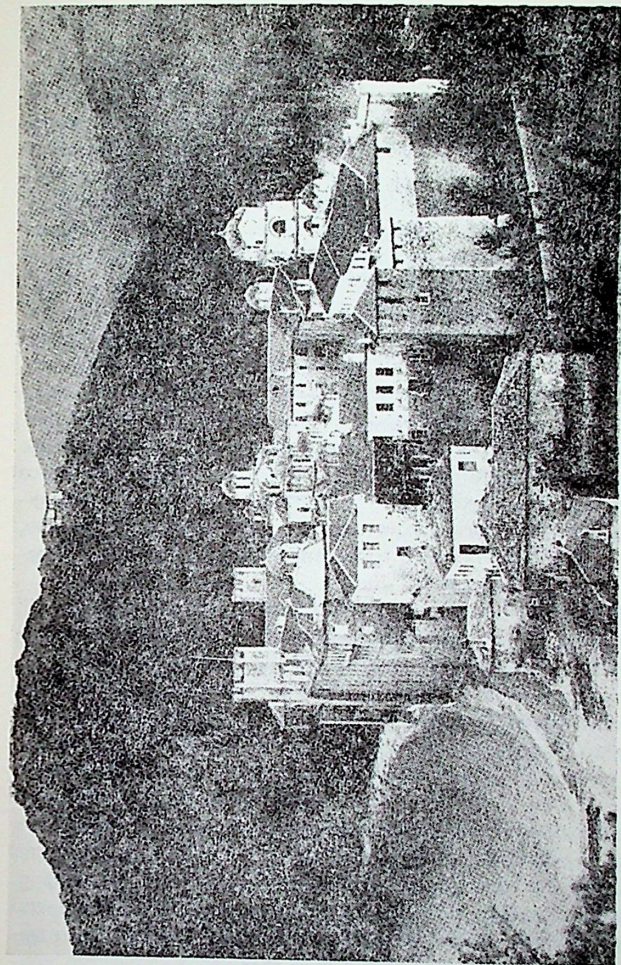
Це власне отой монастир, що належить до найстарших. Щораз зближаюся до нього, а він все ще немов купається в зелених вінках атонської рістні. Монастир розбудовано між горбами і тому він має назву Есфігмену, то зн. монастиря між горами. Ктиториями і благодітелями його уважаються цісарі Теодосій і Пульхерія. Збудовано його тому між горами, щоб охоронитись перед ворожою небезпекою. Тепер він дещо пошкоджений відламком скелі, яка впала на монастир і розстроцила одну частину. Сербські володарі його відновили й прикрасили.

Входжу крізь браму на монастирське подвір'я, серед якого пишається старинна церква Вознесіння Господнього. Монастир побудований у чотирикутник. На чотирьох углах монастиря, на мурах, вистають високі башти. Це свідки колишньої дбайливої оборони ченців перед нападами сараценів, турків і морських розбишак. Крім головної церковці, зв. католікон, що посередині подвір'я, зберігається ще друга тієї самої назви дуже старинна церковця. Як у других монастирях, так і в цьому, більше святинь називають параклисами. У більших монастирях число тих параклисів доходить кількадесяти.

В церкві збережені моці святих, між якими визначне місце займає ліва стопа Рівноапостольської Марії Магдалини і частина моці св. Харлампія.

Із цінних грамот збереглися дві: грамота цісаря Івана Палеолога з 1060 р. і московського царя Олександра.

Оглядаючи ці старовинні монастирські мури лину думкою в сиву давнину, в часи монаших подвигів св. Антонія Печерського. Тут десь у цьому монастирі повинна бути його старинна печера-келія. Запитую і не можу допитатися греків. Кажуть, що тут є „руські ченці”.

Манастир Есфігмену, в якому св. Антоній Печерський позав чернече життя. Вгорі біліє церковця на честь св. Антонія Печерського.

16. ПЕЧЕРА СВ. АНТОНІЯ ПЕЧЕРСЬКОГО

Знаю з історії, що св. Антоній зачав своє чернече життя в монастирі Есфігмену за часів ігумена Теоктиста. Питаю старенького ченця, чи знає він, де келія св. Антонія? Так, він знає. Він допитливо дивиться на мене, бере за руку і веде поза монастирські мури. Поблизу мурів коло скелі показує мені справжню печеру. Вказуючи на неї рукою пояснює з невдаваною побожністю: „тут, у тій печері жив Преподобний Антоній”. Ми зближаємося, йдучи вділ над сам берег моря і входимо в нутро. Печера дуже тісна, ледве два ми в ній вміщаємось. Тут нема нічого тільки мала ікона на скелистій стіні. Хрещуся разом із ченцем і відмовляємо молитву. Яка ця молитовка змістовна, яка багатомовна... Звідсіля, з цього монастиря приніс він практику чернечого життя в Україну. Про нього каже наш літописець Нестор під 1051 роком, при нагоді поставлення Іларіона митрополитом, і згадує важливу подію, про початок Печерського монастиря, знаного в нашій історії, як Києво-Печерської Лаври.

Пише літописець: „В 1051 Антоній же приде Києву”, а обійшовши монастирі і дебри і гори і „не възлюби”. Ніде йому не подобалося. Врешті він поселився в печері Іларіона і тут зачав свій чернечий подвиг. Про основника чернечого життя в Україні-Русі відомо, що походив з Любеча, недалеко Чернігова та від молодих літ був „ісполнений страха Божія”. Йому вложив Господь у серце неписаний наказ піти на Атос і звідтіля принести в Україну взірець чернечого життя та християнської праведности. В деяких старих рукописах згадується, що Антоній був двічі на Атосі. Перший раз около 1038 року, а другий раз 1051 р. Більшість дослідників схиляється одначе до погляду, що Антоній був на Атосі лише раз, тобто 1051 р. Тоді він познайомився з чернечим життям та правилом, прийняв чер-

нечий постриг в монастирі Есфіґмену і віддався пустельничому життю в печері, яку правдоподібно сам собі викував.

Але Боже провидіння назначило йому іншу ролю. Ігумен монастиря, що постригав Антонія, звернув увагу на велич духа Антонія. Він, за Божим велінням, прикликав його до себе і сказав: „Иди в Русь оп'ять і буди благословеніє от Святия гори, яко от тебе мнози черньци бити имуть”. Послухав смиренний Антоній голосу свого ігумена і повернувся на рідну землю, а зі собою приніс благословення Божих угодників і святої гори. Святістю свого життя і аскетичними подвигами Преподобний Антоній скоро став знаний широко в околиці й до нього стали приходити „добрії чоловіци”.

На взір атонської печери він викував собі в скелі близько Києва подібну печеру у два сажні, з якої пізніше виросла могутня сила, славна Печерська Лавра, що стала співтворцем нашої церковної історії.

Але вернімся ще на Атос, до печери Преподобного Антонія. Крім малої ікони на дереві всюди сіріє камінь. Ікони не розпізнати і хто на ній. Вона стара і своїм віком може дорівнювати тій печері.

Старався я довідатися про ім'я ігумена, що постригав Антонія Печерського. Перед постриженням Антонія ігуменував у цьому монастирі Есфіґмену Григорій Палама, якого там також торжественно почитають як святого.

Зараз над печерою Антонія, високо на обриві скелі, вибудована церковця на честь Антонія Печерського, в якій щороку в день празника Антонія відправляються вчисто Богослуження. Скеля, що на її обриві стоїть церковця, зветься „Самарська скеля”.

Печера Антонія Печерського загальнознана на Атосі і вона є в особливій пошані серед ченців слов'янського походження, яких нині там є кілька соток. Побіч печери Антонія є ще друга, дещо обширніша печера, яка має навіть отвір, що служить замість вікна. Ця друга печера дещо відновлена якимсь пустиножителем Савою, який був

також „руського” походження. Оглядаю ці камінні сірі печери, немов щось рідне-дороге, і неначе бачу самовідречення Преподобного Антонія, який величчю свого духа виріс понад рівень аскета і був покликаний з волі Всевишнього розбудувати в Русі-Україні чернече життя та формувати св. Церкву.

Іду ще на скельний обрив помолитися до церковці Антонія Преподобного, щоб він заніс мої молитви і молитви мільйонів мучеників із сибірських заслань перед престол Господній та прискорив той день, коли весь наш народ зможе свобідно помолитися і дякувати ласкавому Господеві за опіку і силу духа в цей тяжкий час.

17. ПОНАД МОРСЬКИЙ ОБРИВ ДО ВАТОПЕДІЮ

Спішуся, щоб ще й другі монастирі оглянути. Сонце вже коло полудня, вже доходить до zenіту та не щадить свого променистого тепла і світла. Прощаюся з декількома знемоцілими вже старцями і йду навмання дикими стежками до сусіднього монастиря Вартопедію, який віддалений на добрих 3 години ходу від Есфігмену. Іду вгору, то в долину прерізними закрутами, часто понад обриви скелистих берегів Егейського моря. Коли прийдеться сходити вузькою стежкою вниз аж до моря, тоді користаю з нагоди і згашую спрагу — купаюся в морю. Вода досить солена; все треба знайти найперше джерело солодкої води, яке часто трапляється. В цій солодкій воді обмиваюся по купелі, бо сіль відтак гризе. Також кількакратно перу денно свою сорочку, яка скоро мокріє від втоми. Над морським берегом повно різних мушлів та інших залишків морського виливу. Я на те не звертаю уваги. По короткім відпочинку маршую далше, а коли приходиться переходити понад стрімкі і каменисті обриви скелі, допомагаю собі руками; держуся карловатої році, яка закорінилася в скелі і так минаю часто грізну небезпеку.

Час до часу входжу в полоси оливних гаїв, повних овочів не тільки на гіллях дерев, але не менше і попід деревами, які вже Бог зна, коли і хто збирав. Обмаль монашої братії і овочі їхніх садів марно пропадають. Тільки поблизу якогось скиту, чи чернечої печери являється добродушна постать знемоцілого старця, що вийшов за грибами, або якоюсь іншою лісовою поживою. Він здивовано глядить на прохожого і сам без запитання вказує кращу дорогу до найближчого монастиря. Пристаю коло одного такого старушка і розпитую про різне. Ченці радо інформують. Питаюся чи лаврові ягоди їдомі. Чернець потакує і додає, що це лікарство для лікування якоїсь недуги чи

болю, однак від чого, я таки не допитався. Питаю, де хоронять померлих ченців, бо кладовища не бачу. Старушок показує верх високорівні. Там складають небіжчиків і моляться безнастанно, щоб Бог своїм знаком прославив його, якщо він своїм праведним життям заслужив на небо. Коли немає знаку, а час хоронити, тоді його там і хоронять.

Минає полудне і сонце перехиляється до заходу, а манастиря Ватопедію ще не видно. Інформував мене стару-

Манастир Ватопедію, що в ньому перебував колись наш земляк
Йов Княгиницький.

шок-чернець, що цей манастир недалеко. Він занурений у розкішних виноградниках і оливних галях. З трьох сторін окружає його дикий ліс, а з четвертого море.

Стежка в'ється дуже круто проваллями і час до часу вже можна бачити в долині білі забудовання старинної будівлі. Ось тут немов якась морська затока, а з цієї затоки веде вузька доріжка в манастир. Чимраз зближаюся до цих старовинних мурів. На брамі сидить старушок і шепче, або краще, співає якусь молитву. Поздоровляю йо-

го прийнятим там привітом „Калімера Адельфе!”, що зн. добрий день, брате. „Калімера, калімера”, відповідає старушок і немов прокидається зі сну. Очі набирають якогось небуденного блиску і старець просить в монастир. Йду за ним услід. На монастирським подвір'ю він передає мене другому, а сам вертається на своє попереднє місце. Мене запроваджує цей другий старець до „гостинної”, просить спочити, а сам зникає і за дві-три хвилини приносить на срібній підносі склянку зимної води, маленьке горнятко кави і келішок горілки зв. „ракі”. Душком випиваю воду і каву. Чернець просить пити горілку, пояснюючи, що вона добра і здорова. Я відпрошуюся, що ніколи не п'ю горілки і чернець забирає її та відносить.

Відчуваю голод і питаюся, коли час вечері. Чернець відповідає, що вечеря вже давно минула, але він таки приносить смачну зупу з бараболі і оливки та хліб. Скоро з'їдаю принесену вечерю і дивуюся, що ледве після четвертої полудня, а вечеря вже відбулася. Чернець впроваджує мене до кімнати, відбирає від мене „діямонітіон”, а опісля по провіренню його архимандритом повертає і пропонує оглядання монастиря, Я радо користаю з його пропозиції і довідуюся, що цей старушок „руський”, що він ще не забув говорити „по-руському”. Між нами провадиться дальша розмова по-московському, бо по-українському мій співрозмовник мало розуміє. В бібліотеці, оглядаючи старинні рукописи ранньої християнської доби, зауважую також хроніку монастиря Ватопедію. Прохаю, щоб чернець лишив мене в бібліотеці, бо хочу зробити собі витяг із хроніки, але ласкавий чернець пропонує мені свою послугу. Він радо pomoже мені інформаціями та переложить деякі матеріали з грецької на „руську” мову.

Треба нагадати, що в монастирі Ватопедію перебував колись визначний чернець, наш земляк Йов Княгиницький. Він багато причинився до пожвавлення монашого життя в Західній Україні. Про нього знаємо, що походив з Тисьмениці в Західній Україні, учився у монастирі в Уневі, а потім в Острозькій Академії, звідкіля післав його

князь Константин Острозький з дарами на святу гору. Там він так перейнявся життям атонських ченців, що після повернення до князя склав йому звітлення і знову повернувся на Атос і постригся в ченці у монастирі Ватопедію та дістав ім'я Єзекіїл. Двадцять літ він пробув на Атосі, а опісля бачимо Йова на українських землях і у Москві, як приходив за милостиною.

За кілька років Йов знову повернувся в Україну і тут львівський єпископ Гедеон Четвертинський та унівський архимандрит Ісаїя Балабан упросили Йова залишитися в унівській обителі і „устроїти общежительное житіє по обычаю святія гори”. Йов Княгиницький лишився в Уневі, завів там атонське монаше правило і хотів знову вертатися на Атос, але тяжка недуга тому перешкодила. Тут він прийняв велику схиму та ім'я Йова (його хресне ім'я було Іван). В 1603 р. устроїв монастир в Угорнику, перевів реформу дерманського монастиря, ігуменом якого був приятель Йова Ісаак Борискович, який так само довгий час перебував на Атосі.

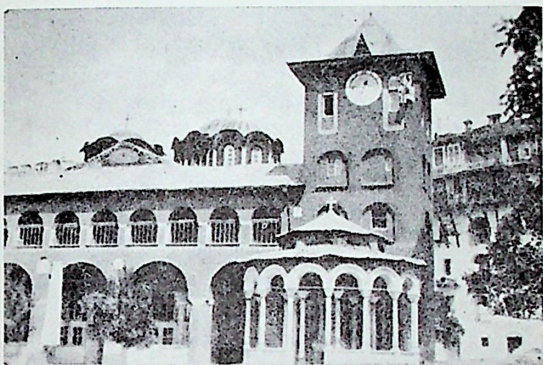
Перейнятий атонськими монахами правилами, Йов мандрував по всій Західній Україні, шукаючи відповідного місця під оснування свіжих монастирів. Аж кінець-кінців поселився в 1607 році недалеко села Маняви та став основоположником славного Скита Манявського, що його так прекрасно оспівав Антін Могильницький.

Надармо розпитую ченця про часи Йова Княгиницького, свого земляка і атонського подвижника. Про нього не знає ніхто, як і про багатьох інших. Тут не ведуться хроніки, не вписують імен, не вчисляють людських заслуг, не звеличують нікого. Тут діла кожного мають яснити і світити перед Богом Саваофтом. Тут засвідчується жива віра: „хто тут є малим і незаним, той перед Богом буде великим і значущим. Хто тут тихий і незаним, той буде вивищений і всім відомий перед Богом”. Всякий розголос, всякі людські почесні на Атосі в погорді. Вони світські і диявольські примани світу, з якими тут якраз треба боротися.

18. ІСТОРІЯ ВАТОПЕДІЮ

(Поле тернових рож)

Старинна атонська легенда розказує, що монастир Ватопедію заложили — грецький цісар Теодосій Великий із своїми дітьми: цісарівною Плакидою та цісаревичами, потім цісарями Аркадієм і Гонорієм. А було це так. Цісарє-

Манастир Ватопедію і баня церкви католикон, в якій зберігається пояс Пресвятої Богородиці.

вич Аркадій плив кораблем по морю. Нараз зчинилася велика буря на морю і корабель знайшовся в небезпеці. Ним хитала і кидала буря немов тріскою. Цісаревич молився, але буря не втихала. Вона, кидаючи корабель об прибережні скелі, розбила його на кусні. Аркадій знайшовся в морських хвилях, які підкидали ним як своєю забавкою. Нарешті морські хвилі викинули його на берег між густі кущі тернової рожі. Втоmlений цісаревич боротьбою з морськими хвилями твердо заснув на морському березі атонської гори.

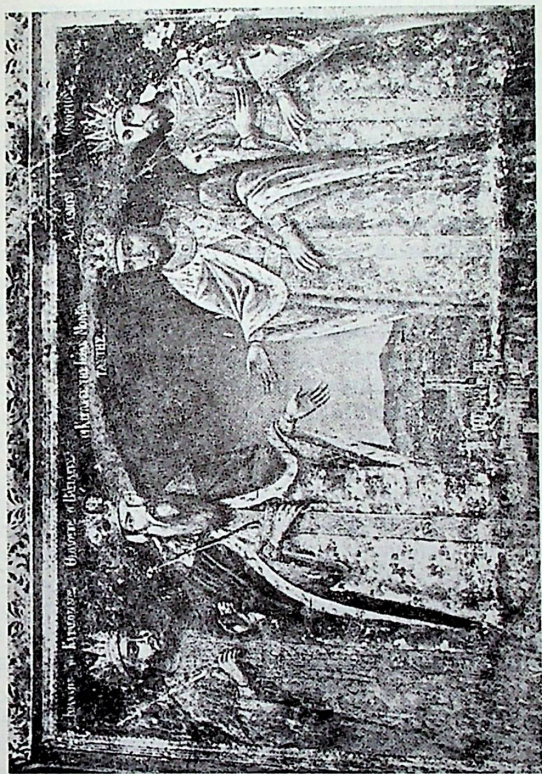
Тимчасом батько цісаревича — Теодосій Великий вислав дворян на рятунок потопаючого сина Аркадія. Дворяни довго боролися з морськими хвилями заки знайшли розбиті щогли і частини корабля. Вони вже втратили всяку надію, що зможуть цісаревича врятувати. Переглянули морську околицю і ніде не знайшли Аркадія. Тоді вони причалили до атонського побережжя, до того місця, де спав утомлений Аркадій. Врадувані дворяни розбудили Аркадія і забрали його зі собою до Константинополя.

Незадовго після тієї пригоди Аркадій став цісарем. Він ніколи не забув щирої молитви в часі морської бурі, яку Господь вислухав, а морські хвилі викинули його на берег між тернові куці. Цісар велів збудувати величавий монастир на тому самому місці, де його викинули морські хвилі. Від тернових рож монастир дістав і свою назву: „Ватопедію”, т. зн. поле тернових рож.

Доля цього монастиря така сама, як і доля всіх інших монастирів на Атосі. В 862 році його зовсім знищили араби, відновлено щойно в X. ст. з наказу св. Атанасія Атонського. Відновленням зайнялися три брати-адріянопільці: Атанасій, Николай і Антоній. Для відновлення монастиря вони отримали багаті дари від візантійських цісарів і молдавських володарів.

Визначним ченцем Ватопедію був свого часу Сава, який вибудував у монастирі Ватопедію сім менших храмів, званих параклисами, а в монастирському подвір'ї церкву Успення Богоматері. Про Саву каже атонська записка, що задля його знання богословських наук і багато мов московські вельможі дуже старалися стягнути його до Москви.

Ватопедський монастир прийшов до більших маєтностей в XVI ст., коли молдавський воевода Нагуль подарував монастиреві багаті маєтки для відновлення головного храму на честь Успення Богоматері. Крім відновлення й прикраси церкви вибудував окрему церкву на честь „Положення Пояса Пресвятої Богородиці”, в якій донині зберігається пояс Пресвятої Богородиці.

Собор Благовіщення Пресвятої Богородиці Ватопедського монастиря зберігає на своїх стінах декілька ікон, з якими зв'язані чудотворні атонські передавання.

Маєтності Ватопедію зачали зростати і поза Атосом. Молдавські володарі подарували монастиреві Ватопедію монастир Пресвятої Богородиці в Галаці, на подвір'ю „Метох”, недалеко міста Фокшаш. Крім цього монастиря отримав Ватопедію ще монастир Міра і третій Рекотоса, а четвертий в Яссах, в місті смерти гетьмана-скитальця Пилипа Орлика. Ватопедію розпоряджав свого часу великими маєтностями, які приносили йому 15.000 доларів чистого річного приходу.

Досить просторий ватопедський Собор Благовіщення Пресвятої Богородиці має два придільні, тобто другорядні храми й широке „придверіє”, яке греки називають „нартекс”. Оба придільні храми, з правої сторони св. Отця Миколая Чудотворця, а з лівої св. Димитрія Солунського, мають також свої окремі притвори. Стінопис в храмах дуже помітний і подібно як і в інших храмах приписуваний Пасселінові. В соборі зберігаються останки старинної мозаїки з XII ст. На стінах є декілька ікон, з якими зв'язані чудотворні афонські передання.

Найбільші цінності святині — це пояс Богоматері, зберіганий в окремому ковчезі і велика кількість мощів святих. Крім визначної стінописі розвішені цінні ікони візантійських мистців, звані забавками. Їх так назвала Теодосія, коли її муж Теофіль знайшов збережені в окремій скрині в часі іконоборства. У верхній частині святилища висить декілька ікон, виконаних мозаїкою. Зберігається там також „асписова чаша”, яку подарував цар Еммануїл. Зберігається там декілька грамот з XVIII ст. і патріярші грамоти з XVIII і XVIII століть та декілька грамот московських царів.

Ватопедію збудований з великих брил нетесаного каменя і робить могутнє враження на паломника. Цей монастир має свою власну маленьку пристань зв. „Контесса”, з якої в давнину відвозили і привозили земні продукти та одягу. Нині тільки час до часу приїздить сюди судно, щоб взяти з пристані ченця або привезти його до пристані.

19. В МОНАСТІРІ ПАНТОКРАТОРА

(Вседержителя)

Нічліг в монастирі Пантократорос тривав до год. 1-ої вночі. Тут живуть самі старші ченці і в год. 12-ій не будять на полунощницю. Вони збуджують ченців зо сну клепанням на кипарисовій дошці (по грецьки „симандра”) годину пізніше, щоб вставати та йти на утреню і часи. А відправа їхніх Богослужень, хоча дуже подібна до нашої, однак служиться в зовсім відмінний спосіб. Їх спів не чарує нашого вуха, а в додатку вони не співають хором, але одинцем.

Півець співає стихирі й тропарі, а чтець їх голосно читає. Далі він ходить від правого крилоса до лівого і навпаки, відчитує при блідому оливному світлі стихирі чи тропарі, а за ним співає півець ту саму стихиру чи тропар. Четцеве завдання — ходити від крилоса до крилоса та відчитувати текст Богослужень, за яким зараз таки безпосередньо те саме відспіває півець. В часі служення утрені й часів, свіченосці світять свічки перед різними іконами, а на „СЛАВА ТЕБІ ПОКАЗАВШОМУ НАМ СВІТ” підтягають трисвічник шнурком аж під саму баню. Дарма, що цей трисвічник мало що освічує і ледве, чи можна добачити різницю в освітленні церкви — все ж таки цей їх обрядовий закон старанно зберігається. Після шостого часа всі виходять на церковне подвір'я на кільканадцятьхвилинну перерву, після чого маленький і дуже незвичайний дзвінок скликає всіх до церкви на св. Літургію.

Свята Літургія та сама, що в нас, тільки антифони, чи пак іобразительні довгі і їх рецитації тривають більше, як пів години. Після св. Літургії священослужитель роздає присутнім антидор. Кожний з ченців підходить до нього з належною пошаною по антидор та покійно цілує його руку. Свята Літургія кінчається, ченці покійно моляться і б'ють доземні поклони малоццо не перед кожною

іконою й виходять з церкви до трапези, яка з правила все побудована напроти головних церковних дверей. Підходить до мене архимандрит монастиря і просить до трапези. Йду за ним. Архимандрит стає на дверях трапези і благословляє рукою кожного, хто входить. Ченці цілують покірно руку благослов'ячого, займають свої місця і в мовчанці споживають страву. А страва: фасоля з рижом і з оливками та помідорами. Для кожного приготований окраєць чорного хліба. Дехто бере нез'їдений хліб зі собою, бо нині середа і тільки одне їдження. Хліб можна з'їсти в келії. Можна також загри́ти собі чай до хліба. Столи в трапезі застелені якимсь гранатовим зі зорами рядом. Кожний чернець має свою серветку і дерев'яну ложку та вилки. Страву подають у глиняних мисках. Один з ченців стає на амвоні і читає мартирологiон, св. Письмо і життя святих Четь-Минею.

Після їдження виходжу з трапези. Вже доходить 10 год. Оглядаю найперше монастир зовні. Він розложений на скелистому горбі, ок. 25 метрів високо над поземом моря, і робить враження потужної кріпости. Він збудований в чотироугольному виді та окружений грубим камінним муром, на якому построєні башти і бійниці. Це свідки давньої оборони ченців перед напастливими розбійниками та кочовими рабівниками.

Манастирське подвір'я розділене на дві частини — в першій частині подвір'я знаходиться гостинниця, різні майстерні і висока башта, в якій збудована придільна церква і багата комора, де переховуються церковні ризи. В другій частині подвір'я розміщений головний храм Преображення Господнього, дзвіниця і трапеза.

Йду з ченцем до бібліотеки, яка славна з великого числа старинних грецьких рукописів. З манастирської хроніки довідуюся, що цей монастир заснували в 1361 році два грецькі вельможі-брати, які осталися тут доживати віку і тут вони похоронені. Перший з них — це грецький цісар Олександр, що був стратопедархом (начальником піхоти) і його брат Іван, який мав нищі духовні свячення (примикірій).

20. МОНАСТИР СТАВРОНИКИТА

(Никитин Хрест)

Вже було далеко пополудні, як я вирушив до найближчого монастиря СТАВРОНИКИТА (Никитин хрест). Старий монастир розміщений над самим морем. Зайшов я в монастир і нікого не застав. Немає нікого на подвір'ю,

Старинні мури із баштою і віадуком монастиря Ставроникита.

ніхто не просить до гостинної, як це бувало в других монастирях. Навіть подвір'я позаростало хабаззям та свідчило, що тут мало мешканців. Розглядаючись, побачив я ченця, що привітав мене усмішкою. Коли я приблизився до нього, то він тільки вказав мені рукою напрям до чернечої гостинної, куди я зараз зайшов.

Гостинна ця простора і давно вже відмальована кімната з 8-ми ліжками, одним столом і камінною долівкою. Я роздягнувся і відразу пішов до водотягу на коридорі,

щоб хоч зверху обмитися. За хвилину ввійшов старенький чернець зі срібним підносом, на якому була склянка води і маленьке горнятко, немов келішок чорної, аж густої, кави. Мабуть цей звичай тут практикований уже здавна, бо мене в кожному монастирі вітали тими самими напійками: водою й кавою.

За пів години приніс цей самий чернець мені вечерю, яка складалася з рижової каші та оливок і хліба. Після вечері вийшов я поза мури монастиря, щоб його докладніше оглянути. Він лежить на самому морському березі.

Манастир Ставроникита обведений грубими мурами, на яких видніють оборонні башти.

Крім старинної будови, грубих мурів, а на них оборонних баштів, я нічого більше не побачив. Нипаючи по монастирському подвір'ю, я стрінув ченця-столяра, який говорив по-руському. Він дуже зрадів, коли почув українську мову, яка споріднила нас. Цей старенький чернець-столяр працює тут дуже довго. Були колись у цьому монастирі ченці — нині їх нема, повимирали. Тільки їх трьох осталося. Два молодші ходять на нічні відправи до сусіднього монастиря „Івірон”, віддаленого на доброї пів години ходу. Три старші відчитують самі в церкві правило. Жило

тут також чимало „руських” ченців, тепер тільки він один з них остався.

Мій співрозмовник збирався вже відходити з варстату своєї праці і я просив його, щоб дозволив мені оглянути бібліотеку та архів. Чернець радо попровадив мене до бібліотеки. З монастирської хроніки довідуся, що цей монастир постав у X ст. з однієї тільки келії і впродовж віків виріс у великий та багатий монастир. Одначе завжди він був залежний від других монастирів, бо рахувався ски-

Манастир Ставроникита, в якому часто знаходили приміщення пришельці з древної Русі-України.

том. Щойно в 1546 році став самостійним монастирем. Були й часи, що монастир ставав порожнім, але все наново наповняли його свіжі напливи богомольців, між якими були й з України. В 1653 році відновив цей старинний монастир патріарх Константинополя Єремія і при посвяченню відновленої церкви надав церкві ім'я св. Миколая Чудотворця. Крім цієї святині є тут більше церков зв. придільними, або параклисами. Все ж таки цей, хоча як старий монастир, належить до ряду менших і бідніших монастирів.

Після бібліотеки оглянув я й кухню, де чернець роз-

дував вогонь на ніч, щоб рано можна було зварити. Я побачив, що тут не тільки, що нема печей, але й нема іншого приряду, щоб легко і вигідно варити їдження. Чернець роздував вогонь так, як діти роздувають його серед поля восені. З каменя зроблений високий пол, на якому жевріє грань з пахучої кедрини. В цій грані готується їда і тому вона мабуть така смачна.

Вже було досить пізно, як я поклався спати. Збудив мене зі сну такий близький мені з колишніх читань старогрецьких клясиків ритм. Його вигравав на кедровій дошці-симандрі хтось з ченців: будив на нічне правило. Заки я зійшов з першого поверху, побачив, що два ченці поминули свою церковцю св. Отця Миколая і пішли попри неї. Я пригадав вчорашні пояснення ченця, що два молодші ходять до церкви на правило до монастиря Івірон.

Тут ченці не співали і не світили так часто світла, як в попередніх монастирях. Вони старечим півголосом молилися до самого рана, а в тому голосі вичувалися сильні і гарячі благання. Поперед моїми очима душі переходили постаті з України, які неодноразово знаходили тут пристановище, які заносили часто й свої молитви перед престол Всевишнього Господа за Русь-Україну, яка впродовж століть терпіла недолю і переслідування збоку сусідів.

21. ІСТОРІЯ ІВЕРСЬКОГО*) МОНАСТИРЯ

(Грузинського)

Під вражіннями вчорашньої розмови я вибрався зра-на, бо в 8 год. до монастиря Івірон, що лежить низько над самим морем. Монастир Івірон представляє собою нині могутню твердиню, що оточена потужним і високим муром, на якому є бійниці і башта в самій пристані. Цей монастир належить до одного з багатших монастирів. В ньому знаходиться нерукотворна ікона Матери Божої, що становить найбільшу цінність монастиря.

Івірон, або Іверський монастир, називається від імен двох його засновників-братів грузинів: Івана і Евфимія Багратидів, сучасників св. Атанасія Великого. Перед тисяч років вони оба, роздумуючи над відвічними правдами, поселилися в печері, де нині стоїть монастир, недалеко церковці заснованої якимсь Климентом. В дуже скорому часі оба брати стали відомими в околиці зі свого смиренного і побожного та самотного життя. Про них розійшлася широко слава та стягнула з усіх усюдів багато ідейних учнів, що, бажаючи їх наслідувати, поселилися в довколишніх печерах.

Спільними силами вони построїли невеличкий храм на честь св. Івана Предтечі і Господнього Хрестителя, а коло храму побудували невеличку обитель, в якій гаряче бажав закінчити своє життя свояк названих братів-основників — воєвода Георгій Торникій. В той час грозив наїзд арабів на Грецію і Торникія візвала цісарева Теофана, щоб він поміг відперти арабську загрозу. Воєвода Торникій переміг арабів і знову вернувся на Атос, але вже з великими багатствами, добутими від наїзників. Ці багатства уможливили йому розбудувати монастир та урядити

*) Іверія зн. Грузія.

в ньому різні варстати праці і побудувати найбільш достойну церкву в честь Успення Богоматері.

Над входовою брамою монастиря воевода Торникій вмістив чудотворну ікону Божої Матері, про яку оповідають, що її дістали ченці в той сам час, коли будова храму Божого була вже закінчена. Ікона вважається найбільшим скарбом монастиря. Вона овіяна легендарними оповіданнями, що їх розказують всі атонські ченці.

22. ІВЕРСЬКА ІКОНА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Ікона Пресвятої Богородиці знаходиться в Іверському монастирі вже понад тисячу літ і за переказами деяких ченців — вона старша від монастиря. Від приміщення над входовою брамою монастиря вона дістала назву з грецька „портаїтісса”, або „вратарниця”. Тепер уже й сліду немає по тих „вратах”, що на них стояла „вратарниця”. На цьому місці стоїть церква.

Історія цієї ікони незвичайна і сягає тисячу літ назад. В часі боротьби за почитання образів, за панування цесаря Теофіля (829 — 842) в одній бідній вдови в Нікеї була ікона, до якої ця вдова і її побожний син мали велике почитання. Однієї ночі вояки ввійшли до кімнати вдови та застали її на молитві перед іконою. Розлючений вояк відтягнув вдову від ікони й вдарив по іконі своєю шаблею. З ікони виступила кров, чого вояки дуже налякалися та й залишили вдову враз з іконою. Вдова сподівалася дальших переслідувань і ранком, скоро світ, віднесла з сином ікону над море. Там вона щиро помолилася до Матері Божої і вкинула ікону в море. Рівночасно вона побачила, що ікона не втопилася, ані не впала плазом, але стояла прямовісно, немов на столі і стала посуватися в західньому напрямі до атонської гори. Щаслива мати-вдова зараз поблагословила свого сина йти на атонську гору; від нього власне атонські ченці довідалися про ту чудесну історію ікони, про яку й слід загинув.

Минуло кілька десятків років. Під кінець першого тисячоліття, 980 р. на Атос прибуло трьох визначних грузинів, що багато причинилися до оснування Іверського монастиря. Скоро після цього ченці Атосу побачили на морі незвичайне явище; з моря підносився високо вогняний стовп, а на хвилях, у підніжжя вогняного стовпа, сто-

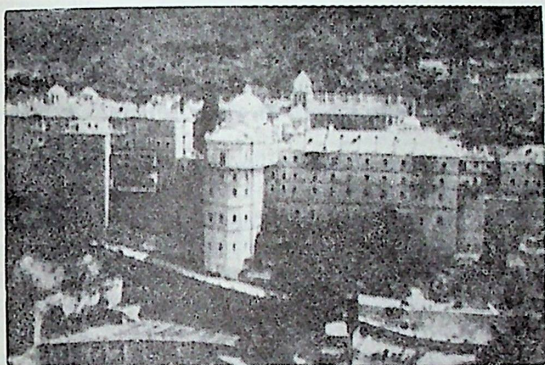
яла на морських хвилях ікона. Ченці зібралися над берег моря і з молитвами та піснями підпливали до ікони. Але вони побачили знову чудесну подію. Як вони зближалися до ікони, вона віддалялася від них, а коли відходили, ікона припливала знову до берега. Так повторялося впродовж кількох днів і ніхто не міг дістати ікони.

Десь між скелями Атосу проживав святий і богоугодний старець-схимник Гавриїл. Йому в сні об'явилася Мати Божа і виявила свою волю: він єдиний достойний своїми руками діткнутися її образу. То ж нехай іде по водах і принесе ікону на берег. Схимонах Гавриїл послухав об'явленого голосу Матері Божої і наступної ночі, коли весь Атос вийшов з процесією над море — Гавриїл по велінні Пресвятої Богородиці ступав по поверхні води і приніс на берег святу ікону.

Три дні і три ночі безперервно служилися Богослуження і святу ікону при піснях і звеличуваннях внесено до Божого храму. Хто був цей схимонах Гавриїл? — передавання не говорить, але в цій іконі монахи пізнали без сумніву нікейський образ Богоматері, про який колись то давно розказував молодий чернець. На лиці Богородиці на цьому образі був свіжий знак від удару меча. Ікону внесено в храм і вміщено в святилищі. На другий день ченці немало здивувалися, коли в храмі ікони не знайшли. Після довгих і докладних розшуків ікону знайшли над воротами при головному вході в монастир. Монахи дивувалися, хто її переніс з храму сюди, забрали її до храму, але така сама історія повторилася знову. Вкінці Мати Божа у сні об'явила Гавриїлові, щоб залишили її при воротах: „Не хочу, — говорила Мати Божа, — щоб ви мене охороняли. Я буду вас охороняти в цьому дочасному і у вічному життю”. З того часу ця ікона відома під назвою „Іверська”, або „Вратарниця” завжди zostавалась при брамі монастиря, аж доки не побудували там невеличку церквцю Пресвятої Богородиці.

**
*

Кілька років після тієї незвичайної події залишився на Атосі якийсь чужинець, що не хотів вертатися додому на своїм кораблі. Він навіть не хотів розказати монахам, хто він і чому хоче залишитися, мовляв, хоче віку свого доживати між Божими людьми. Та все ж таки він не мав спокою. Одного разу зголосився він до ігумена і розказав йому дивну історію: Коли він був ще молодим і служив при війську, трапилося йому відбирати враз із товаришами

Манастир Івірон, в якому знаходиться нерукотворна ікона Богоматері.

образи від богомольних людей. А був це час переслідування ікон — іконоборства. Одна вдова обороняла ікону, що перед нею молилася і він ударив мечем по іконі, з якої потекла кров. Від цього часу він не може позбутися з'яви того образу з-перед своїх очей і дуже душевно терпить. Він прийшов просити побожного ігумена, щоб цей молився за нього та просив у Бога прощення того вчинку. У відповідь на те завів його ігумен до воріт та показав дивному чужинцеві ікону з раною на лиці. Вояк упав перед іконою, бо зараз пізнав ту саму ікону, яка довгі літа сто-

яла в його пам'яті і яку він колись вдарив шаблею в Нікеї в кімнаті бідної вдови.

На честь цієї ікони відбувається щороку великий празник Світлого Вівтірка. З монастиря йде над море процесія на те саме місце, де чернець Гавриїл приступив до ікони і по хвилях приніс її на берег.

Пристань, що з неї ченці побачили ікону Богоматері на морі, називається Климентова.

На Атосі кружляють ще інші легенди про Іверську ікону Божої Матері. Між іншими одна легенда розказує, що ця ікона піднеслася над горою Атос та передала загальний начерк уставу атонських монастирів.

Монастир Івірон належить до найбагатших на Атосі і крім земельних посіlostей в Македонії та Румунії належав до нього також грецький монастир св. Миколая в... Москві.

В цьому монастирі, як і в інших, привітали мене ченці кавою й водою, а крім того ще й горілкою. Коли я відмовлявся від горілки, стараючись впевнити брата, що не п'ю ніколи того напитку, брат таки припрошував мене, доказуючи, що я повинен щось випити. За кілька годин приніс брат до моєї келії обід: картоплю з якимсь грибовим сосом і помідори на оливі та гарбуз.

Після обіду я оглянув бібліотеку, яка має велике число старинних рукописів і тільки сам каталог тих рукописів має ок. 500 сторінок. Оглянув я ще інші монастирські цінності, з яких згадана ікона займає перше місце. Зближався вечір і мене запрошено до трапези на вечерю, яка складалася з фасолі з рижом та гарбуза.

Втомлений положився спати. Зі сну розбудило мене ритмічне клепання на нічні молитви, після яких я вдався з ченцями до церкви, а рано пішов у дальші мандрівки по монастирях. На згадку заслуговує те, що в монастирі Івірон нічне будження відбувається в год. 2.30, а не в 12-ій, як у других монастирях

23. В ДОРОСІ ПОПРИ МАНАСТИРІ ФІЛЬОТЕЮ І КАРАКАЛЮ

Заледве на світ благословилося, як ми вдвійку з німецьким подорожним вибралися до монастиря Каракалю. Виходимо на монастирське чотирикутне подвір'я і зближаємося до сильної, середньовічної монастирської брами. Вона закрита і замкнена. Пробуємо її відсунути, але замки нам незнані. Тільки ми оглянулися, а за нами стоїть огрядний, сідоглавий старушок-чернець. Він сторожить брами і щоночі стоїть до послуг пришельців-гостей. Відсуває засуви брами і випускає нас на ледве сіріючий світ.

За нами брама зачинилась. Розглядаємося за стежкою в сіріючому ранкові. Перед нами щось ворухиться. На хвилину стовпіємо, але чуємо людську мову. Слухаємо із запертим віддихом і чуємо ритмічне повторювання молитов. Зближаємося до постаті, щоб розпитати про стежку до монастиря Каракалю і бачимо старушка-монаха, що сидить на камені недалеко монастирської брами Івірон та вимовляє на чотках молитви. Це один із тих ченців, які відреклися всякої власності і вигоди й пішли за словами Святого Письма: „Лисиці мають нори і птиці небесні мають гнізда, а Син чоловічий не має де й голови приклонити.” (Лука ІХ, — 58). Вони нічого не мають крім сірої рясини й чотків, що на них моляться. Їдять там, де дадуть їм їсти і ночують десь коло монастирської брами з огляду на присутність диких шакалів.

Монах показав нам рукою ледве помітну стежинку, що стелилася понад обриви й морські кручі і віддався дальшій молитві.

Надворі свіжо й погідно. Пробиваємося крізь карловату і тернисту рощу, яка наповняє повітря острыми пахощами. Перед нами в долині синіє Егейське море, а вздовж його берегів тоненьким шнурочком в'ється стежина. Йде-

Чернець, що відрікся всякої власности і вигоди. Він нічого не має крім сірої рясн і чотків.

мо раз вгору, то знову в долину. Часто виходимо високо на 600 і 800 метрів. Звідтам оглядаємо терен, що перед нами і далеку синяву, що зливаються в одне незнане. Стежечка часто вузька і похила до моря, що аж страшно і млісно робиться. Щораз підіймається сонце і сліпучо сяє ясним промінням. Воно припікає нас до каменистих скель, але ми йдемо далі, бо нам спішно до монастиря Фільотею, а

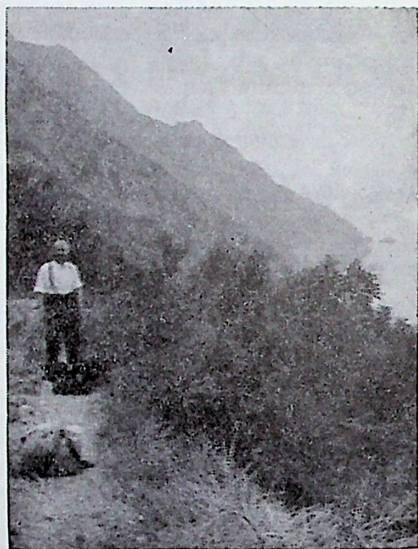
звидівши його до монастиря Каракалю. В Каракалю плануємо заночувати, а завтра раннім ранком виберемося до Великої Лаври св. Атанасія. В Атанасія перебудемо цілу добу. Це найстарший і найбільший і так би мовити „матірний монастир”.

Здалеку біліють якісь мури. Ми вгадуємо, що це певно монастирський скит Фільотею. Але до нього треба ще йти добру годину понад земні пропасті. Стежка веде щораз догори поміж лаврову карловину. Голодніємо і зриваємо лаврові ягоди, що подібні до наших суниць. Вони солодкі, тільки сухі. Бракує їм соків, бо звідки ж ті соки може витягати лавр? Це ж самі скелі, каміння і в них немає вогкості. Спішимо тими крутими, повними перешкод стежками, щоб завчасу дібратися в монастир, а там і голод заспокоїти. Кінець жовтня, але сонце тут гарячо гріє. Піт очі заливає. Йдемо між стрімкі обриви попри морську синяву. Стежки часто засунені й пообривані так, що немає на що стати ногою. Я держуся колючої рощі, яка своїм корінням вросла глибоко в щілини скель. Вона сильна, немов дубове дерево, бо й жолуді немов від дуба. Тільки дрібненькі і лискучі листки зраджують якусь іншу карловату деревину відмінну від дуба. Держуся, щоб не впасти в пропасть і так переходжу поміж небом і землею, понад обриви і кручі, понад земні і морські пропасті. Мені стоїть на заваді моя течка, в якій заховані білизна і ряса. З трудом дістаюся через обірвану стежечку на другу сторону обриву і вона ледве помітна веде нас в долину. Тепер іти вниз не тяжко. Сходимо над саме Егейське море.

Мій супутник-німець пропонує скупатися в морі, щоб хоч трохи прохолодитися. Вода в цьому морі тепла, однак на нас сідають сніжки соли. Шукаємо джерела, щоб трохи обмитися від соли і йдемо в дальшу дорогу.

З-перед наших очей десь зник монастир Фільотею, хоч згідно з мапою він повинен би тут бути. Скріплені морською купелю йдемо дальше. Оглянувшись, бачимо позаду себе білі монастирські мури. Це певно скит Фільотею, до якого ми так прямували і виминули, злакомившись на

морську купіль. А шкода, бо ми могли б побачити його відмінний устрій. Він оснований ще в XI ст. Фільотеєм, а в XV ст. відновлений кахстинським королем Леонтієм і його сином Олександром. Тут також є дві грамоти московських царів, а між численними мощами святих — пра-виця св. Івана Золотоустого і нога мучениці Марини.

Стримує нас тільки свіже джерело води.

Без слова мандруємо до монастиря Каракалю в надії, що хоч трохи підкріпимося та відпочинемо. В наших руках мапа атонської гори з круто зазначеними стежками, якими пнемося вгору, то знову сходимо вниз, часто аж до позему моря. Вже пополудні і відчуваємо сильний голод. Ми ж сьогодні нічого не їли і конче нам треба підкріпитися. Втоmlені жаром дня спокущуємося ще раз на купіль, яка нас добре підкріплює і йдемо щосили далі.

Час, що в ньому ми сподівалися зайти в монастир, вже минув, а монастиря ми навіть не бачили. Мабуть знову виминули. Оглядаємося на одній височині і бачимо його позаду себе. Нікого нема, щоб спитати, але здогадуємося, що це Каракалю, бо на мапі немає іншого. Годі до нього вертатися. Трохи задалеко ми зайшли. Йдемо до наступного, до монастиря — Велика Лавра, а який греки називають Мегальи Лявра.

Сонце хилиться до заходу, однак жар дня не слабне. Вдодатку відчуваємо велику втому й голод, але йдемо завзято далі. Стримує нас тільки свіже джерело води, яку жадібно п'ємо, кріпимо свої сили.

24. ВЕЛИКА ЛАВРА

(Меґальи Лявра)

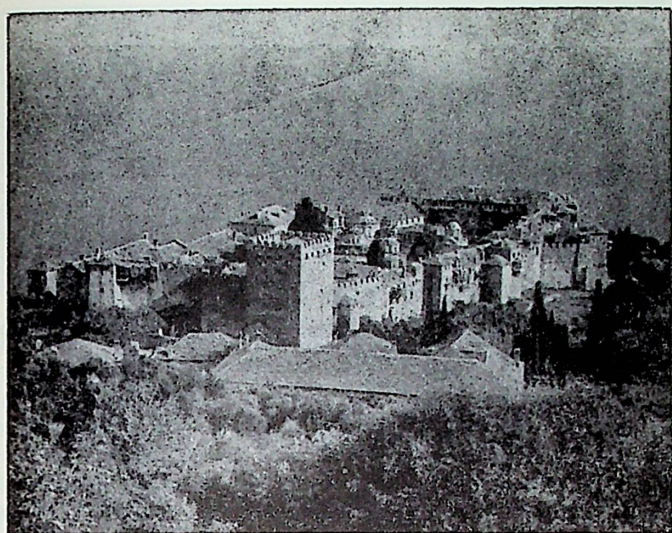
Вже широкою і виложеною камінням стежкою входимо на широке подвір'я монастиря Великої Лаври. Йдемо попід звисаючі запашні виноградні грозна до монастирського „вестибюля”. Тут задержує нас придверний чернець і просить до „живописного істочника” св. Атанасія напизися цілющої води. П'ємо її, не розуміючи, що вона благодійна і має чудотворну силу. Про це ми дізналися аж пізніше. Моему супутникові німцеві кінчається побут на Атосі і він тільки сьогодні буде мені товаришити.

Велика Лавра втішається ще й нині славою найбільшого і найбагатшого монастиря на Атосі. Зовні — вона немов твердиня, окружена високими і грубими камінними мурами. Посередині обширного подвір'я пишається колишній храм Благовіщення Пресвятої Богородиці, який опісля перейменовано на храм св. Атанасія. В цьому храмі містяться й мощі святого Атанасія, а в лівому придільному храмі 40-ка мучеників.

Св. Кивот в цьому храмі складається із трьох частин, який стоїть на престолі під бальдахимом. Стіни храму виложені фаянсовими плитками в різних геометричних формах. Дорогоцінний іконостас зложений із трьох ярусів ікон, а св. врата виложені перламутром*). Також і сідалище для архимандрита виложене перламутром, а це становить неоціненну вартість монастиря.

Храм цей, званий Католікон — загальний, має 70 вікон прикрашених 37 мармуровими колонами. Всі стіни вкриті живописом та зображеннями. Численні старовинні ікони — це дарунки колишніх багатих ктиторів і благоді-

*) Перламутр — це оксамітно-біла маса, яку виділюють морські черепашки. З цієї маси виробляють також перли.

Велика Лавра св. Атанасія окружена високими і грубими мурами.

телів. Між іконами є зображений св. Атанасій в кріслі архимандрита, мальований на свій ріст. В храмі між мощами святих знаходиться декілька голів святих мучеників.

Напроти храму знаходиться старовинна трапеза, стіни якої мальовані живописом XVI ст., а дещо пізніше — в 1888 р. відновлені.

Між трапезою і собором на восьми колонах спочиває найкращий на Атосі фіял-водограй, а за трапезою знаходяться гробівці константинопільських колишніх патріархів: Антима, Діонісія і Єремії. В гостинних келіях, зв. архондариках, знаходяться чудотворні ікони Матері Божої, Економісса і Кукузелос, яким приписують окремі легенди.

Назовні монастирських мурів в'ється винна лоза і

Серед подвір'я Великої Лаври пишається колишній храм Благовіщення Пресвятої Богородиці, який опісля перейменовано на храм св. Атанасія.

весь монастир перебуває немов у вінку запавної зелені. Історія Лаври знає окремі легенди, що до них належить оповідання про св. Ніля, мовляв, з його моцнів впливає пахуче миро.

В монастирських мурах є одна келія „всіх святих”, в якій не вільно нікому і ніколи розмовляти. Вона є у великій пошані, немов церква і туди сходяться ченці тільки на розважання.

Крім легенди про св. Ніля існують тут легенди про печеру св. Ніфонта Кавкальського, про пустиножителя Карулю, печера якого знаходиться 150 фітів високо над Лаврою, про скит св. Анни, про келію св. Димитрія та про інші келії, як Кесарія, Керасія, Караманія і інші.

Монастир Велика Лавра належить до ідіоритмічних монастирів, тобто таких, де ченці живуть після власного способу. Тут допущено приватну власність і демократичну форму правління. Архимандрита вибирають ченці на

два роки і він зветься в них Епітропос. Крім монастирських келій до монастиря належать тільки зовнішні монаші оселі, звані еремії. Кожний чернець має свою келію і свій гордець, дбає сам про своє утримання, це значить про одяг і харч.

Число таких ідіоритмічних монастирів обмежене і атонська „Гієра Койнотес”*) дуже береже, щоб таких монастирів більше не поставало. Всіх монастирів на Атосі є 20, а з них тільки 9 ідіоритмічних, значить з власною особистою приватністю. У Великій Лаврі проживає нині ок. 100 ченців.

Про початки цього монастиря оповідають, що в 956 р. прийшов на гору Атос св. Атанасій, який змінив аскетичне життя ченців, надаючи йому зовсім нового вигляду і змісту. Св. Атанасій походив з Трапезунту над Чорним морем, а виховався в Константинополі, де прийняв чернечий постриг. Через якийсь час він був духовником пізнішого цесаря Никифора Фоки, а коли ченці хотіли вибрати його своїм ігуменом, він утікаючи, покинув Константинопіль і удався на Атос, вважаючи себе недостойним такої чернечої гідності. Це діялося саме в той час, коли наша велика княгиня Ольга прийняла християнство.

На Атосі Атанасій став послушником старшого ченця, а згодом своїм святим і богоугодним життям і чеснотами стягнув на святу гору і згуртував довкруги себе багатьох анахоретів.

Візантійський цесар Никифор Фока після Атанасієві, як членові цесарської родини щедрю поміч на будову монастиря. Монастир скоро збудовано і він наповнився ченцями та став на першому місці серед нинішніх атонських монастирів.

Однак не довго судилося побувати св. Атанасієві на Атосі. За несповна два роки цесар відкликав його назад та назначив головним капеляном грецької фльоти, яка відіграла рішальну ролу в битві зі сарацинами за острів

*) Свята спільнота.

Невміруща сила все свіжого і молодого напливу, яка не дасть пропасти Атосові.

Крету. Цією перемогою цісар був дуже вдоволений і вже не здержував Атанасія, коли він став просити цісаря, щоб відпустив його на Атос. З вдячності за участь Атанасія у війні цісар подарував Атанасієві всю воєнну здобич, а Атанасій призначив її на побудову монастиря.

І от, в 962 році Атанасій прибуває вдруге на Атос і береться за будову монастиря, який стає центром, навколо

якого об'єдналися всі атонські монастирі, пустиножителі та анахоретські тодішні обителі.

Підо впливом світлих подвигів св. Атанасія, цісар Никифор Фока постановив і собі відректися світу і піти на Атос та тут служити Богові. Однак від цього відмовив його сам Атанасій враз із другими атонськими настоятелями. Задля цього виникло між ченцями-келіютами (аскетами) непорозуміння, аж наслідник цісаря Никифора Фоки, Іван Циміський, бажаючи полагодити це непорозуміння, післав на Атос настоятеля монастиря Студитів, щоб він направив це непорозуміння. Настоятель Студитів увійшов у порозуміння з Атанасієм і обидва вирішили, щоб архимандрити всіх атонських монастирів збиралися щороку в Карієс для вирішення всіх спірних проблем і справ, що мають стосуватися атонських монастирів.

Сам факт, що грецький цісар вмiшався у внутрішні справи монашого життя на Атосі, дуже піднесло авторитет св. Атанасія, а головню тому, що завдяки цьому спорові були написані чернечі правила, в основу яких лягло з'єднання всіх атонських монастирів. Це відразу поставило Лавру, де жив св. Атанасій, на перше місце серед всіх інших атонських монастирів. Цей монастир і до нині втішається славою першого, найбільшого і найбагатшого монастиря. Він, чи не єдиний, що має приплив молодих ченців, які приходять сюди з Греції. Це то невиміруща сила все свіжого і молодого напливу, яка не дасть Атосові загинути. Недармо говориться про Атос, що там „Генс етерна ін ква немо насцітур”^{*)}).

*) Невмірущий рід, в якому ніхто не родиться.

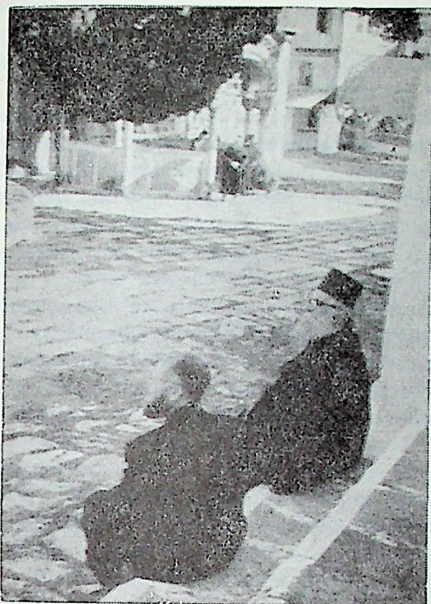
25. НЕВДАЛА ВИПРАВА НА ШПИЛЬ АТОСУ

У Великій Лаврі св. Атанасія я перебув два дні. Оглянув докладно те все, що тільки вдалося, бував у цінній, хоч здекомплектованій бібліотеці, яку провадить від кількох років колишній лікар. Тут він з гордістю показував рукопис св. Павла: Лист до Галатів. Самих старинних рукописів у цій бібліотеці начислюють понад тисячу.

Опісля запровадив мене старець Діомед до трапези, положеної, як в усіх інших атонських монастирях напроти головної церкви Католикон. Трапеза мальована в XIII столітті ще й донині відзначається майстерними живими малюнками. На камінній долівці стоять непорушні камінні столи у формі підкови, а при столах камінні лавки. За кожним столом вміщається 7 до 9 осіб, переважно послушників, якими верховодить „старець”. Він все зі своїми послушниками, немов батько з дітьми, а навіть при трапезі наливає їм страви й вино.

Третього дня раненько я встав, щоб піти на вершок гори Атос, високий за найновішими обчисленнями на 2039 метрів. Як звичайно, на Атосі тяжко знайти якунебудь стежку, тому я навмання, через колючу рощу пустився в напрямі недалекого вершка. Старець Діомед обіцював, що за одну годину і пів можна вийти на сам вершок, на якому збудована старинна церква Преображення Господнього. В тій церкві мав би знаходитися також антимінс з церковно-слов'янськими написами з XVII століття.

Дорога на шпиль Атосу дуже утяжлива, бо треба йти просто вгору по стрімких скелях, а в додатку розвертати руками колючу гущавинну рощу. Однак з обраної цілі не уступаю і все пнуся вгору, все розшукую якнайпростішого доступу до церковці Преображення Господнього. Стрімка площина щораз стає ще стрімкішою, а врешті колючі хащі чимраз рідшають і чимраз більше видно сіру скелю,

Старець Дюмед розказує, що за годину і пів
можна вийти на сам вершок Атосу.

з-поміж якої вже тільки де-не-де виростають хащі. Ще година і я знаходжуся на голій скелистій і стрімко схиленій площині. Передо мною вже таки дуже стрімка скеля, по якій без помочі годі видрапатися. В цій скелі видніють немов сліди східців, а обабіч тих східців видніють вмонтовані в скелю залізні клямри.

Без надуми пробую лізти цими, немов східцями, та придержуватися обома руками цих клямрів. Вже підліз я кількадесять метрів і з цікавістю поглянув в долину. Підо мною видніла бездонна синява, яка зливалася з шумом і клекотом моря. Мені аж в очах потемніло і я, відвер-

таючи голову в другу сторону, побачив шовком тканий зелений килим атонської рослинности. Я таки не резигнував з церковці Преображення Господнього і зачав дальше пнятися на верх скелі.

По кількох метрах, я ніби почув, що якась залізна клямра розхитана і мене взяв страх, що я можу враз із клямрами злетіти в морську пропасть. Хто знає? Такі старинні монастирі, то й може старинні клямри і вже перержавіли або розхиталися в скелях підо впливом ерозії й денудації. А злетіти в морські безвісті задармо мені не усміхалося і я помалу зачав злазити вниз.

Поворот вниз був куди легший і проходив скоріше. За кільканадцять хвилин я був у підніжжя шпиля, що виставав сірим стовпом із блакитної атонської піраміди. Розглядаючися за догідною стежкою, я почув уже таки десь близько виття шакалів. Це мене затривожило тим більше, що сонце вже було досить низенько і зближався вечір. Стежки годі тут знайти і я пустився навмання так, як прийшов сюди, але вже в другу сторону, в напрямі монастиря св. Анни, щоб уже не вертатися до Великої Лаври.

26. В ГОСТИНІ АСКЕТА

Згори легше сходити чим на гору і я через зарослі різними хащами скелі немов спадав на долину. Часом скеля дуже спадиста і можна було скотитися в безодню, але я все держався роцці, яка сильно вкорінилася в розколини скель. Вона колюча і руки майже всюди скалічені, але страх додавав відваги і сили, бо де ж я дінуся, як застане мене темна ніч у царстві шакалів? Йдучи розглядаюся, чи не побачу де монастиря, але його не видно. Я немов кочуся по верхах прерізних хащів, часто запашних, щоб діпнятися до якогось людського житла. Нараз передо мною рівна камінна поляна, немов тераса над бездонною морською пропастью, а в камінній скелі вижолоблена печера. Дивлюся, чи не можна б у цій печері заночувати і очам своїм не вірю. В скелі правдиве вікно із шибою і дерев'яні двері, з яких виходить аж дуже вихудлий чернець. Він з ласкавим усміхом звертається до мене, ніби до добре знайомого і просить до себе в гості. Мені пригадалася казка, яку я ще дитиною чув від своєї старенької бабуні „про хатку в лісі, в якій жила „Доброта”. Не сходячи з дива, йду в хату і бачу напричуд старанний лад і порядок. Сірі камінні стіни вигладжені, а попід ними немов дві лавчинки накриті сірими суконними покривцями. Чернець-грек просить сідати і ставить передо мною дерев'яну миску з грознами винограду. Мені не до гостини. Я прохаю його, щоб чимскоріш показав мені, де монастир, щоб я міг ще за дня зайти і заночувати. Та чернець стає ще ласкавіший і просить мене заночувати в його печері. Він впевняє мене, що мені буде тут вигідно, бо і їсти він мені дасть і пити. При тих словах він метнувся за якоюсь сушениною, щоб мене погостити, а я, користаючи з його неприсутності, розглянувся по маленькій печері, яка була на 4 кроки довга, а на 3 кроки широка. Лавчинки, що ми на них

сиділи, були камінні, тільки нерівний камінь прикривали дві звичайні дошки. В головах були подушки, тільки чогось аж надто повні, аж округлі. Я діткнув рукою, чи подушка аж так наповнена пір'ям і переконався, що в біленькій пошивці був круглий камінь.

Тимчасом чернець приніс звідкись засушену городину та овочі і просив мене до їди. Та мені було не до їди. Я спішився і мимо так сердечних запросин цього дивного ченця, я таки постановив шукати собі монастиря при його допомозі.

Нарешті, коли він бачив, що я таки рішений шукати монастиря, він пішов зі мною в напрямі монастиря св. Анни. Короткими, хоч і стрімкими стежками за яку годину ми були вже на монастирському подвір'ї. Аскет представив мене та просив, щоб мене накормили і переночували. Мені подарував дві чотки (вервички), які сам старанно виконав з округлих корінців якоїсь дуже твердої рослини, що там росте.

За услугу і за таку велику ввічливість я хотів аскетові дати декілька драхмів, але заки я їх вийняв із кишені — аскет зник, немов дух. Мимо моїх розшуків, навіть при допомозі других ченців, що були на подвір'ю монастиря св. Анни, мені його знайти не довелось.

Чотки, які я отримав, мене дуже зворушили. Це ж його фахова праця, овочі якої розносить по інших монастирях і за це дістає округли сухого хліба. Ті чотки становлять для мене неоціненний подарунок, який пов'язаний ще до того з таким милим спомином.

27. В МОНАСТІРІ СВ. АННІ І СВ. ПАВЛА

В монастирі св. Анни я переночував, оглянув, що тільки вдалося, а решту не міг оглянути з причини праці ченців. Всі вони розійшлися, кожний до свого зайняття. Єдино старушок лишився до обслуги кількох гостей. Цей монастир

Монастир св. Павла, що наче прикріплений до шпиля
150 метрів високої скелі.

побудований на стрімкім збочю 340 метрів високої скелі і здається приліплений до шпиля, на який я вчора лакомився лізти.

Раненько я виходив з нього крутою серпентиною вдолину до моря. Сходи вже давно ковані в скелі, але так

стрімко, що треба було весь час держатися хащеватої ро-щі, що росла обабіч сходів. Треба було довго блукати, щоб знайти пристань монастиря. Іншої стежки не було видно. (І мені було вже надто довго шукати стежок і рідко коли їх знаходив). Я рішився ждати на моторовий човен і плисти до найближчого монастиря „Гаю Павлю” — св. Павла. Чекав я около дві години, заки над’їхав човен. Коли човен відплив на море, тоді я побачив цілий верх гори, що був обліплений печерами таких самих аскетів, з яким я вчора розмовляв та був його гостем. Ті печери малі і на таких стрімких і недоступних скелях, що дивно стає, як ті сіромахи туди дісталися і вміють по них драпатися. Ці скельні помешкання виглядають немов ластів’яні, або вже краще орлині гнізда і біліють приманливо, хоча там насправді нема нічого білого. Тільки сірий камінь вирізняється з-поміж зелені і блакитного тла неба й моря.

А тимчасом човен стрілою мчить попри ті скелісті береги Атосу і зближається до найближчої пристані монастиря св. Павла, Гаю Павлю, як називають його греки. Стихає мотор і човен причалює до підскельного берега. Виходжу на берег, щоб оглянути монастир. Пнуся вгору майже стрімкою стежкою і за кількадесять хвилин стою на монастирському подвір’ї понад 150 метрів над поземом моря. Тут у давнину жив анахорет-аскет, Павло, що походив з королівського роду Рангаве. Можливо, що був би дожив там смерті, але розбійники змусили його шукати безпечнішого захисту. Він знайшов його у монастирі Ксеропотаму, якого згодом став ігуменом, а по смерті святим.

Будучи вже ігуменом, св. Павло буде в цьому монастирі величний храм Стрітєння Господнього, а згодом у долині висихаючого потоку другий монастир на честь 40 мучеників. Та все ж таки не судилося святцеві тут вмирати. Він хотів доживати свого аскетичного віку у своїй первісній печері на місці нинішнього монастиря Гаю Павлю. Там він поселився і там закінчив своє повне подвигів і святости життя.

На місці його печери відтак збудував монастир на

честь св. Павла сербський деспот Георгій Бранковань, а в пізніших віках щедро його обдарували московські царі.

Нині монастир св. Павла належить до багатих монастирів. Церква з XV ст. пишається прекрасним і дуже коштовним іконостасом, а старинна трапеза має камінні-мармурні столи і лавки. Живопис виконав славний маляр Теофан з Крети.

28. ЧАЙКОЮ ПО ЕГЕЙСЬКОМУ МОРЮ, ПОПРИ МОНАСТИРІ ДІОНІСА, ГРЕГОРІЮ І СИМОНО-ПЕТРАС

Щонічні Богослуження, а в день оглядання монастирських цінностей і мандрівка з монастиря до монастиря мене дуже томили і я постановив пливати човном по морю, а не ходити по зворах і пропастях. Вже з монастиря Гаю Павлю я постановив плисти моторовим човном до найближчого монастиря св. Діоніса, який лежить над самим морем.

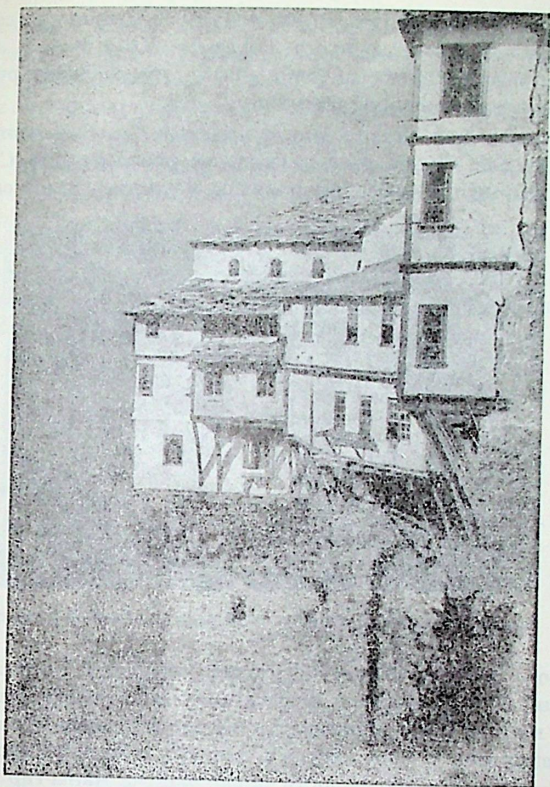
Хоч як я бажав бути в цьому монастирі і стрінутися за порадою руського ченця з Каріес з його архимандритом, мені не вдалося монастиря відвідати. Назва його походить від засновника, св. Діоніса, що в XIV ст. заснував монастир за поміччю цісаря Трапезунту Олександра III. Комнена. Коли Комнен помер, тоді ктитorem і благодітелем цього монастиря був молдавський воєвода Олександр, який сам вступив до цього монастиря і тут помер. Пізніше напливали дари для монастиря від жінки Олександра Комнена III.

Славний цей монастир церковним живописом з XV ст., який писали славні в той час живописці з Крети під проводом Теофана. Іконостас головної церкви заслуговує на окрему увагу задля небуденної своєї краси.

В монастирі провів свої послідні літа константинопільський патріарх Ніфонт, якого Бог прославив нетлінністю.

Минаючи монастир св. Діоніса, я бажав вступити до сусіднього, на годину пішого ходу від св. Діоніса, монастиря Грегорію. Та цей монастир майже недоступний для паломників, бо збудований на стрімкій скелі над морем. Збудував його св. Григорій, починаючи від малої печери, що в ній молився в XIV ст. Після спустошення в наслідок грабунків сарацинів і піратів відновив його в 1497 р. молдавський господар Олександр.

Мимо свого давнього віку цей монастир є одним з

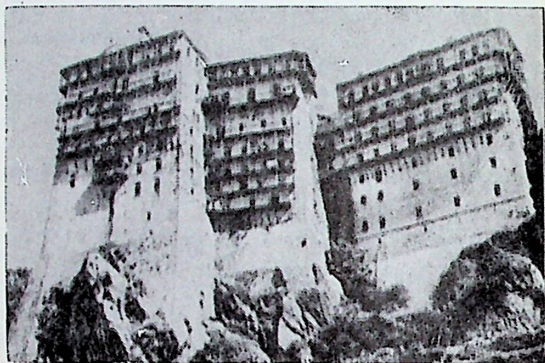
Манастир Діонізію майже недоступний для паломників, бо збудований на стрімкій скелі, високо над морем.

найменших атонських манастирів. Головний храм збудований з нетесаного каменя і посвячений на честь отця Миколая Чудотворця.

Пливучи даліше човном, я постановив оглянути величавий, напів у скелі кований манастир Симоно-Петрас. Од-

наче він збудований на висоті понад 350 метрів над стрімкою скелею і годі до нього дібратися. Крім того з трьох сторін окружає його глибокий рів і тому монастир робить враження недоступної твердині.

Засновником цього монастиря мав бути пустиножитель Симон. Легендарне оповідання розказує, що Симон мав побачити в небесних облаках монастир, який опісля

Величавий, напіввирубаний у скелі монастир Симоно-Петрас.

за його власне пляном побудував сербський деспот Іван Угліш. Цей Угліш мав невилічимо хвору дочку, якій лікарі ніяк не могли привернути здоров'я. Своїми молитвами він випросив у Бога здоров'я для неї, а як вона виздоровіла, тоді він з тієї радості подарував на монастир Симоно-Петрас матеріал і гроші. Як монастир був уже скінчений, тоді він сам постригся в ченці і закінчив у цьому монастирі своє життя. Монастир св. Симона-Петра — це масивний замок на стрімких скелях, що немов звисає над морем. Він є символом твердості християнської віри й недосяжності аскетичного життя ченців. На камінних мурах, що окружають монастир, стоять тугі бійниці, а через пропасть між монастирем і рештою скелі провадить зво-

довий міст у виді вузької турецької галери. З півночі, із скелистої гори, йде водопровід, який постачає монастиреві прямо цілий потік свіжої води. Чернечі келії на чотирьох горішніх поверхах з бальконами звисають над пропастю і над морем немов орлині гнізда.

На малому подвір'ю збудований храм з трьома абсидами і двома притворами та спільною трапезою. Монастир гідний уваги своїм могутнім виглядом. Він своєю масивною будовою на скelistих горах домінує над іншими атонськими монастирями. Оглядаючи знадвору цю твердиню духовости, родиться подив і пошана для тих, що вибрали „горная” і благу частъ туземного життя.

29. МАНАСТИР КУТЛЮМУЗІЮ

(Вільний від ворогів)

Не втрачаю багато часу і пливу даліше моторовим човном аж до пристані Дафні, що до неї я вперше на Атосі приїхав. Половину півострова я обійшов, решту об'їхав. В Дафні виходжу з човна, даю кілька драхм за перевіз і йду до монастиря Кутлюмузію, що немов у вінку красується серед буйної атонської рослинності.

Кутлюмузію — це неправильна назва монастиря. Правда його назва — це Кур-Тур-Муш і означає — вільний від ворогів. Таку назву надано монастиреві тому, що в часах сараценської та розбійницької небезпек — монастир був захищений в китловині серед буйної зелені та сповитий мряками. Його часто вороги не добачували серед лісистих гір і він охоронився перед ворожим знищенням.

З давен-давна в цьому місці, де нині стоїть монастир, жили пустельники-аскети, а в XII столітті заснував тут монастир цар Олександр Комнин. Він побудував монастир у виді чотирокутника та оточив камінними стінами, в яких були приміщені в три поверхи чернечі келії. В західній стіні на третьому поверсі приміщена давня трапеза із двома дверима.

Мимо догідного свого положення з природною охороною, монастир був таки кілька разів знищений, але все наново відбудований. Великі жертви для відновлення його склали молдавські воєводи: Негул, Радул і Влад. Восстанне дуже потерпів цей монастир у часі грецького повстання проти турків, однак скоро відтак був відбудований.

Посеред подвір'я, як і у всіх інших атонських монастирях, побудований Божий храм Преображення Господнього у хрестовидній формі із мармуровими колонами.

Сьогодні немає там спільного чернечого життя, а тільки ідіоритмічне.

На окрему увагу заслуговує монаша трапеза, яку прегарно розмалював славний живописець в XIV ст. Теофан з Крети. Бібліотека славиться цінними рукописами св. Письма і творів Отців Церкви. Вона прикрашена цінними мініатюрами. Крім того знаходяться там грамоти молдавських воеводів, писані старослов'янською мовою, як також і грамоти грецьких патріархів з 1397 — 1640 років.

Манастир, що хоч не лежить на скелистому обриві, то все таки на висоті понад 600 метрів понад поземом моря. Понад берегом веде стежечка до пристані Камерга, яка належить до цього манастиря. До пристані причалюють більші човни, які курсують поміж більшими пристанями, як Дафні і Тріпіті.

В недалекій віддалі від манастиря є також скити-каливи*), які належать до цього манастиря і мають ту саму назву: Скити Кутлюмузію.

*) Скити, або каливи — це саме, що печери.

30. В СКИТІ СВ. АНДРЕЯ

(Сарай)

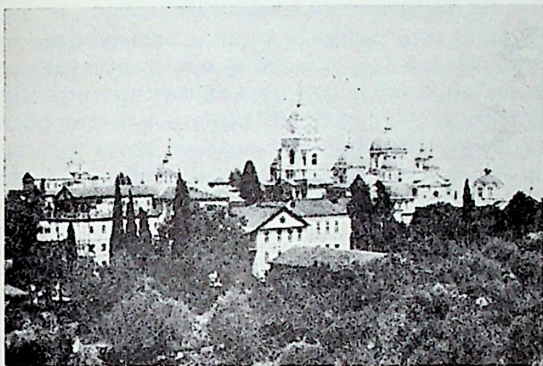
Скит св. Андрея належить до монастиря Ватопедію. Він побудований на східньому збоїщу атонської гори, серед буйної і красної природи та виглядає на розкішну резиденцію багатих вельможів.

Початки цього скита припали вже пилом сивої давнини і тільки перекази говорять про царгородського патріярха Атанасія Пателярія, який мав лишити свою патріяршу катедру і поселитися на горі Атос, як нікому невідомий аскет в печері, яку сам собі вижолобив. По якомусь часі він виїхав на Русь просити милостині, щоб построїти монастир на місці свого поселення. Та не довелося йому повернутися на Атос. Він захворів і помер в місті Лубнях в Україні, а ніким незамешкана патріярша печера оставалась пустою впродовж яких около 100 років.

По сто роках прибув на Атос другий константинопільський патріярх Серафим і поселився в цій печері, як нікому невідомий богомолець. Патріярх Серафим носився з думкою розбудувати печеру і зробити з неї монастир. В тій цілі він придбав багато поля довкруги своєї печери та приймав до себе пустельників, які працювали на тій землі. Монастир Ватопедію відступив Серафимові землю, але вона була надалі власністю Ватопедію, тільки тимчасово віддана в користування богомольцям, які були під духовною опікою Серафима.

Завдяки трудам і праці та щоденним молитвам скит Серафима розбагатів. Він поробив старання в атонському правлінні, щоб воно допомогло йому збудувати монастир. Правління згодилося на його плян і дарувало на будову монастиря відповідну скількість добірного матеріялу. Серафим спровадив найкращих будівничих, які вибудували

нинішній монастир, який належить до найвибагливіших атонських будівель. Вигляд Скита св. Андрея вже здалека приманює око мандрівника красою архітектури і природного положення. Не знати, від чого взялася й друга назва цього скита — „Сарай” (тобто пишний двірець або дача). Чи назва пішла від його архітектонічної краси, чи... може

Скит св. Андрея (також Сарай) вже здалека манить мандрівника красою архітектури.

від того, що в цьому монастирі постригалися й молилися колишні козацькі недобитки, що у своєму блуканні по турецьких дворах і султанських сараях знайшли в цьому скиті затишне пристановище і можливість спокійно дожити свого віку.

Патріарх Серафим дуже дбав про зовнішній вигляд свого монастиря. Для побудови Божого храму він спровадив будівничих аж із далекого Константинополя. Вони здвинули визначної архітектурної краси найкращий на Атосі Божий храм з двома придільними по боках церквами. Нутро церкви прикрасив Серафим найкращими іконами, що були оправлені в вибагливі рами, прикрашені золотом.

Недовго довелося патріархові жити в цьому монастирі.

Після закінчення будови, він передав управу цього монастиря отцеві Паїсієві Величковському, а сам поїхав в Україну збирати грошові пожертви і тут, подібно, як і його попередник Атанасій, помер у Лубнях. Монастирем управляв Паїсій до пізньої старости, а потім передав його під безпосередню управу монастиреві Ватопедію. В цій опіці монастир св. Андрея остався аж до 1841 року.

В тому ж році російські ченці з Брянська під проводом Варсонофія й Іларіона ще більше розбудували мури св. Андрея і так, що в 1849 році адриянопільський митрополит Григорій, який досі проживав у монастирі Ватопедію як нікому невідомий богомолець, а потім ігумен, проголосив обитель св. Андрея Скитом, який з тією назвою існує й донині.

31. В МОНАСТІРІ КОСТАМОНІТУ

(Серед каштанів)

Лишаю прекрасний монастир св. Андрея, в якому церква вибивається на перше місце з-поміж усіх атонських монастирів і йду атонським хребтом на схід, до монастиря Костамоніту. Він здалека біліє серед зелені каштанів, наче в долині над ручаєм. Сходжу дещо в долину, продираюся серед густих і карловатих кущів, які часто перетикані широколистястими каштанами. Від цих каштанів і дістав монастир свою назву, бо Костамоніту означає те саме, що — серед каштанів.

Наближаюся до монастирської брами, стрічаю кількох стареньких ченців, які показують мені напрям до гостинної на 1-му поверсі. Притаманна чернеча усмішка, повна доброти й гостинности, мені znana. Я почувуюся в їх товаристві добре, немов дома, і відразу прошу, щоб мене опроваджено по монастирських мурах, по книгарнях і по церквах-параκληсах. Ченці переважно грецького походження, але й є між ними один москаль, а може й українець, який розкажує мені історію цього монастиря. Він старий і „пам'ятає давні часи”. Основником монастиря був син Константина Великого, Констанцій. По заснуванні тут монастиря він побудував величаву церкву на честь первомученика і архидіякона Стефана. В храмі зберігаються мощі святих, рівноапостольних його родичів, а зокрема, кість з плечей св. Константина. Ці мощі мав би прислати сюди сам Констанцій.

Однак документи не згадують про Константина. В документах стоїть, що цей старовинний монастир оснував Мануїл Палеолог, а ктиториями і благодітелями його були молдавський воевода Петро (1593 р.) і молдавські та сербські володарі. Годі одне або друге поминати, бо й тра-

диція на Атосі має право прилюдности. Можна брати одне й друге, тобто традицію і зв'язувати початки монастиря із Констанцієм, але в справі розбудови в нинішньому вигляді треба таки держатися документів, які приписують її Емануїлові Палеологові.

Хоча багатий цей старий монастир, то він не належить до найбагатших на Атосі. Навпаки, він належить до бідних монастирів. Зате славиться він віддавна добрим іменем. Ченці монастиря живуть у повній скромності та зберігають строгу аскезу.

Монастир володіє широкими лятифундіями. Щоб перейти піхотою здовж монастирських піль і лісів та дебрів, треба йти дві години здовж морського побережжя, а одну і пів години від моря в глиб півострова.

Нині монастир Костамоніту є майже на вимертю. Живуть там самі старенькі і сивобороді дідусі, вік яких годі вгадати. Вони не знають свого віку, років не рахують, бо, мовляв, їм цього не потрібно.

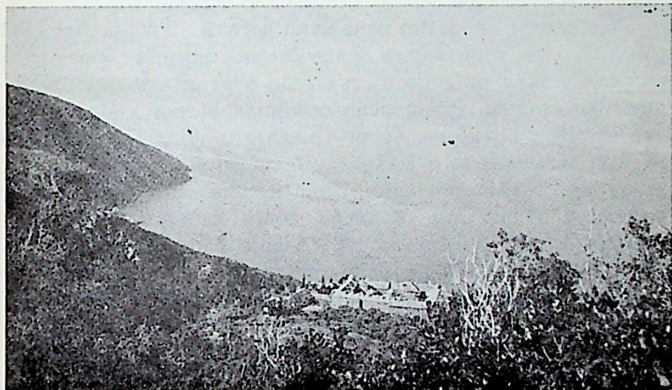
Сонце схиляється вже до заходу і не збираюся ночувати в цьому старинному монастирі. Мені час скоро минає в мандрівці і я бажаю якнайбільше тут оглянути. Розпитую про дорогу до монастиря Зографу і йду до нього крутими стежками.

32. МОНАСТИР ЗОГРАФУ

(Живописний)

Виходжу знову на атонський гірський хребет і йду на північний захід. Стежка губиться серед трав і дерев, іду навмання — блуджу понад вертепами і струмочками, що тут і там показуються.

З узгір'я бачу серед вінка зелені на іншій горі величаву будову. Це мабуть монастир Зографу. Йду туди нав-

Монастир Зографу (Живописний) замешкалий болгарськими ченцями.

мання через хащеваті і нерівні горбовини. Минає година і пів і я стою перед зовсім модерним і сильно укріпленим будинком монастиря Зографу.

Він належить до послідніх атонських монастирів із західної сторони півострова. Будова різниться від інших старинних монастирів, які я оглядав. Це середньовічна будова, на височині, серед зелені, над стрімким ярмом з

південного боку. В квадратній будові знаходиться величава святиня присвячена св. Великомученикові Георгію, ікони якого втішаються багатьма переказами.

Передання каже, що монастир заснували три брати болгарського походження, уродженці міста Охриди, які жили за панування болгарського царя Лева Філософа. Брати поселилися спочатку в окремих келіях-стовпах, а для молитов збудували собі спільний храм. В часі спільних молитов їх надхнув Святий Дух, щоб храм посвятити св. великомученикові Георгію, ікона якого сама від себе з'явилася на дощці, що її було приготовано під іконопись. Від факту чудесного написання ікони, засновники назвали цілу обитель Зографос, тобто „самонаписання”.

Нинішній монастир зложено досить пізно, бо аж 1483 року. Про цю чудотворну подію самонаписання образу скоро розійшлася широко вістка і до обителі зачали приходити богомольці. Рівночасно прийшла вістка з Палестини про чудесну появу св. Георгія недалеко Лідди. Атос відвідували паломники з далекої Палестини і зараз пізнали ікону св. великомученика Георгія, яка того самого часу зникла в Палестині. Чудесна подія набирала розголосу чимраз ширше і стягала ще більше богомольців. Навіть король Болгарії Йован і Лев Філософ прийшли на Атос в поклоні перед чудотворною іконою та лишили багаті свої дари на розбудову монастиря.

Монастир скоро розбудовано, але також і скоро, бо вже за часів Михаїла Палеолога монастир Зографу був зруйнований. Щойно молдавський воєвода Стефан відновив його в 1502 році. Нинішні забудовання монастиря Зографу походять з XVIII ст., а храм, що в ньому приміщені аж три ікони св. великомученика Георгія з різних часів викінчено щойно в 1801 році.

Найстарша чудотворна ікона св. Георгія приміщена в колоні правого крилосу, а дві копії з неї, які дісталися до цього монастиря з інших місцевостей — уважаються також чудотворними і мають свої перекази.

Наприклад, оповідають, що одна з тих ікон мала приплисти морем з Арабії, а друга знайдена в часі боїв, якій приписували провідництво тих боїв.

Від початку заснування монастиря аж до 1849 року обов'язував тут ідіоритмічний чернечий устрій, а в 1849 р. запроваджено кіновитний, тобто спільний для всіх ченців, як це практикують в наших монастирях. Монастир від свого початку аж донині належить до болгарів. У всіх монастирських церквах відправляються Богослуження в старослов'янській мові. Ченці вже на вимертю. Нині доживають у ньому кільканадцять огрядних, сідоглавих, з патріяршим виглядом ченців, і кількох світських для обслуговування монастирського майна. А треба знати, що тільки в монастирі Зографу впадають в очі господарське знаряддя, гарно загосподаровані крайчики управної рілі, немов розсадники, та стада волів, що пасуться в ярку недалеко монастиря. Болгари знані рільники, що потрапили і тут на камені зробити собі городці та плекати в них городовину й овочі. Волів випасають на продаж, бо не видно, щоб тут було щось з тим скотом зробити.

В монастирі я переночував одну ніч. Рано оглянув ще раз чудотворні ікони св. Георгія та попрочитував історичні тексти про самописне чудо, попрощався з ченцями і пішов у напрямі моря. За якої пів години часу я зайшов до невеличкого скита, що знаний як Чорний вир. Він від свого початку аж до 1830 року належав до „русських”, а головний храм цього скита був посвячений Києво-Печерським угодникам.

33. СКИТ ЧОРНИЙ ВИР

Скит Чорний вир положений дещо на узгір'ю, має господарські забудовання та кілька побічних церков-параклісів. Цей скит належить до монастиря св. Пантелеймона, найкраще вивінуваного і одного з найбільших на горі Атос. Розпитуюся, як греки називають скит Чорний вир, але чернець не вміє мені сказати. Це „руський”, а не грецький монастир. Живе в ньому заледве кількох ченців і вони працюють у виноградниках. Насправді цей скит це одне овочеве господарство. Тут повно мішків і бочок, кошиків і прерізних колісниць для вожання овочів до порту, до якого йде битий, хоч давно вже знищений гостинець.

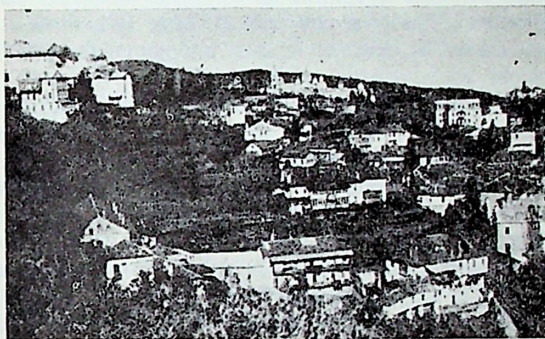
Не задержую довго монаха в його праці. Прощаюся з ним і йду в напрямі моря, щоб звідтам їхати човном, бо чуюся вже знесилений тритижневою мандрівкою по атонських дебрах і бездоріжжях. Минає година і я доходжу до моря і жду на човен. Питаюся принагідного робітника, в котрій годині припливає човен до цієї пристані. Він пояснює мені, що в год. 4-ій після полудня. Саме була година 11-та перед полуднем і мені видалося задовго чекати аж до 4-ої години.

Не трачу багато часу і пускаюся в дорогу понад морем в напрямі монастиря Дохіярію. Стежечка веде здовж моря, то знову вгору понад обриви і скелі. Йду не цілу годину і заходжу на подвір'я монастиря Дохіярію.

34. МОНАСТИР ДОХІЯРІО

(Начальника дїбр)

На високій надморській скелі, між дикою роцею та в окруженні оливних гаїв, зноситься і пишається ідіоритмічний старовинний монастир Дохіярію, тобто „монастир начальника дїбр”. Древній цей монастир, бо його початок сягає 1046 року. Мав цей монастир заснувати св. Евтимій,

Монастир Дохіярію побудований на високій скелі серед дикої рослинности.

пришелець з Великої Лаври св. Атанасія. Він відкупив посілість від монастиря Ксенофонта, вибудував там монастир і посвятив його на хвалу отця Миколая Чудотворця, а головний храм присвятив янголам.

Увесь монастир і храм присвятив Евтимій Архистратигові Михаїлові і янголам, небесним силам тому, що раз на морському березі небесні сили врятували в чудесний спосіб одного чоловіка, якому світські власті прив'язали до шиї камінь і вкинули в море без ніякої провини. Цей нещасний чоловік називався Вартоломей. Він щиро

молився до небесних сил і просив порятунку. Так борикаючись з морськими хвилями, він добився до берегів Атосу, а врятований, остався послушником в тому монастирі.

Однак ця подія і первісна церква не була на тому місці, де тепер стоїть монастир Дохіарію, але там, де нині знаходиться пристань Дафні.

Патрикій Миколай, хочаби причинитися до розбудови атонських монастирів, дарував гроші, за які Евтимій розбудував монастир, але не на первісному місці, а дещо на північ, де нині стоїть монастир Дохіарію. Монастир названо тією самою назвою — Дохіарію. Дещо пізніше постригся в ченці Патрикій Миколай, приймаючи монаше ім'я Ніфонта. В короткому часі Ніфонт визначився богомільним і святим життям і його вибрано ігуменом цього монастиря.

Та не довго ігуменував Ніфонт. Він скоро помер, а на його місце вибрано ігуменом колишнього послушника, врятуваного в чудесний спосіб з морських хвиль, Вартоломея. Вартоломей докінчив і прикрасив церкву на честь небесних сил, докінчив будову монастиря і визначив місце під кладовище.

Ктиториями і благодітелями монастиря були цесарева Евдокія і її нещасливий син Михаїл VII, зв. Дукас (1071-1078), якого усунено з престолу, і Андронік. В кілька сот літ пізніше молдавський воевода Олександр відбудував монастир, що був за той час знищений піратами. Відбудову закінчив у половині XVI ст. Працею кермував молдавський єпископ Теофан, який лишив своє єпископство і відійшов на Атос, а за його заслуги й богоугодне життя після смерті був похований у церкві небесних сил.

Властивий храм є дещо вище побудований як сам монастир. Його нутро виложене мармуровими плитами. В переході з храму до трапези стрічаємо імена всіх трьох перших ігуменів, що виписані на мармуровій плиті. В одній з придільних церков знаходиться ікона Богоматері „Скоропослушниця”, про яку ходять різні перекази, що вона скоро помагає всім, хто молиться до неї.

35. МАНАСТИР КСЕНОФОНТОС

(Ксенофонта)

Прощаюся з ченцями монастиря Дохіярію і спішу стежками вздовж моря до найближчого сусіднього монастиря Ксенофонта. Стежечка в'ється при самому березі моря та й монастир лежить не дуже високо. За доброї півгодини ходу я вже при старинній брамі монастиря. Ласкаві й усміхнені ченці приймають мене обідом, чи радше перекускою і впроваджують до церкви, бібліотеки, показують старинні келії й старинну церковцю св. Георгія. Ці старовинні келії приписують вони якомусь незнаному ченцеві, а далі св. Ксенофонтіві, який ще в шостому столітті жив в одній з печер і потім заснував монастир та збудував церкву св. Георгія. Однак є більш правдоподібним, що цей монастир засновано в XI столітті, а заснував його Ксенофонт, що походив зі славної візантійської родини. На його прохання цар Никифор (1078-1081) відпустив його на Атос, а потім і сам заміняв королівські палати за холодну атонську келію. Про це є згадка в записках ігумена цього монастиря під 1110 роком. Цар Василій II Булгароктонос (976-1025), який вирікся всяких королівських вигод і мимо вчености поселився в холодній келії, потім став ктитorem і благодітелем монастиря та церковці св. Димитрія, яка нині стоїть близько старенької Католикон.

Доля монастиря, подібно, як і доля інших атонських монастирів, була химерна. В 1285 році напали на нього ватаги морських піратів і знищили так, що майже неможливо було в ньому мешкати. Простояв монастир цілі століття нечинним, але знайшлися добродії в XVI ст. в особах молдавських господарів і вельмож, які дещо його відбудували. В XVIII ст., конкретно в 1784 році молдавський господар сам відвідав Атос та відбудував монастир. Нещадно

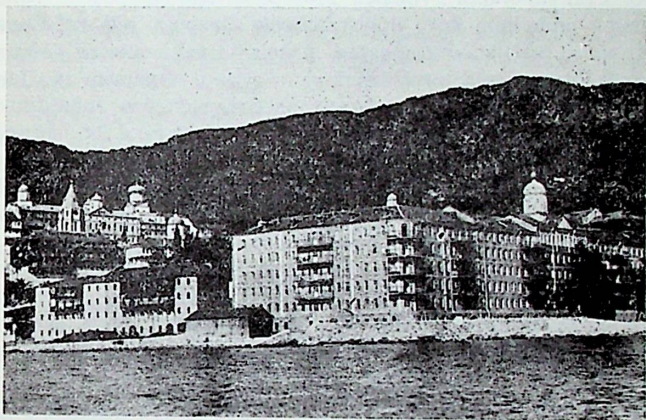
стя хотіло, що в 1907 році пожеар знищив знову монастир, але завдяки запопадливій праці ченців і Фільотея, єпископа, який покинув своє єпископство та поселився на Атосі — цей монастир скоро був відновлений. Для відбудови послужили збірки, які ченці збирали в різних краях, передовсім в тодішній Росії. Збірщиків називано в Україні атонітами, однак мешканців на Атосі тією назвою ніколи не означувано.

Головний храм Католикон уже в новішому часі прикрашено внутрі мармуровими плитами. В старенькому храмі св. Великомученика Георгія знаходиться старовинна ікона св. Священомученика Георгія, сидячого на престолі із копієм в руці, а крім цієї ікони є там ще дві інші. Одна представляє самого святого Георгія, друга — св. Великомученика Димитрія. Обі виложені мозаїкою. Крім двох старинних ікон св. Георгія знаходяться в монастирі Ксенофонта ще і його мощі, кість правої руки Марії Єгипетської і частинки мощів святих: Харлампія, св. Якова Персіянина і святих Косми і Дем'яна.

Монастир Ксенофонта належить до ряду багатих монастирів. Таки на Атосі належать до нього обширні простори винниць, оливних гаїв та багато управної землі. На самій горі Атос і поза Атосом монастир втішається строгістю життя ченців та докладним зберіганням монаших правил.

36. В МОНАСТИРІ СВ. ПАНТЕЛЕЙМОНА

Понад самим морським берегом іду від монастиря Ксенофонтос у напрямі монастиря званого Россікон, або св. Пантелеймона. Греки назвали його „руським” тому, що в ньому впродовж століть жили ченці з давньої Русі і більша частина Богослужень відбувається донині в старослов'янській мові. Стежка понад морем не надто утяжлива

Монастир Пантелеймона (також Россікон), над яким зносяться дві вежі церков: св. Варвари і св. Катерини.

і за яку годину передо мною виривають із оливкових гаїв прекрасні куполи церковних веж. Це монастир св. Пантелеймона, який побудований на скелистому ґрунті близько Святогорської затоки. Розглядаюся в околиці, і користаючи з часу, йду стежиною даліше, якою можна зайти аж до Каріес.

Повертаюся в бік монастиря св. Пантелеймона, над

яким зносяться високо дві вежі: церкви св. Варвари і св. Катерини. Колись, ще в XI ст., стояла оподалік церковця Успення Богоматері, до якої приходили на молитву рубачі дерева й інші робітники разом із ченцями-богомольцями. Ця церковця мала згоріти около 1313 р., а ченці перенеслися на інше місце, де нині пишеться прекрасний монастир св. Пантелеймона. Тоді таки небавом споруджено там монастир, присвячений пам'яті св. Пантелеймона, мученика-лікаря з IV ст. Дещо пізніше монастир згорів і візантійські цісарі за допомогою сербських деспотів відбудували й відновили цей монастир ще перед зайняттям Константинополя турками 1453 р. В часі відбудови монастиря величано його королівською Лаврою, або св. Сави. Коли візантійських цісарів, разом із сербськими й молдавськими володарями перемогли турки, монастир св. Пантелеймона опустів, бо не міг вдержатися без зовнішньої допомоги. Ченці розійшлися, лише невеличка їх частина осталася, але й вони мусіли платити туркам велику данину. Монастир св. Пантелеймона підлягав грекам до 1875 року. В цьому році тут вперше зачали вибирати архимандритів „руської” національності.

Вибір „руських” архимандритів започаткував новий період в чернечому житті не тільки цього монастиря, але порушив політичну амбіцію цілої царської Росії. З усієї царської Росії почали напливати ченці на святу гору та заселювати опорожнілий монастир св. Пантелеймона, а враз з тим почали напливати царські дари у виді священних одеж, дзвонів та іншої церковної обстановки. Царські кораблі доставляли крім церковних прикрас — золота і самоцвітів, також муку, крупу та інші запаси харчів. Всі келії монастиря, яких є там понад дві тисячі, скоро заповнилися ченцями „руської” національності, а довколишні пустирі покрилися самітніми келіями. Також і два сусідні скити — св. Андрея і св. Іллі наповнилися „руськими” ченцями, так, що всіх „руських” ченців на Атосі було тоді понад дві тисячі.

Мимо такого великого числа „руських” ченців на Атосі,

вони, хоча жили в одному монастирі і двох скитах, мали тільки один голос в карейському уряді на Атосі. З давендавна тільки двадцять монастирів мали своїх представників архимандритів у Карієс, а скити, які належали до монастирів з поважним числом ченців не мали окремих представників. А тимчасом ані скит св. Андрея не належить до монастиря св. Пантелеймона, ані скит св. Іллі. Скит св. Андрея належить до монастиря Ватопедію, а св. Іллі до монастиря Ксенофонта.

Від 1875 р. монастир св. Пантелеймона змінив своє духовне обличчя до непізнання. Перед 1875 роком приходили до цього монастиря з Росії переважно люди з кримінальним минулим, щоб тут хоронитися перед вимірами справедливості. Чернече правило було для них тільки формою без змісту.

Після 1875 р. монастир вибивається завдяки своїй дисципліні понад інші монастирі. Чернече правило — це зміст життя новоприбулих ченців. Вони з природи схильні шукати Бога в молитвах і прославляти Його. У ХІХ ст. навіть витворилося суперництво між „руськими” ченцями на релігійному тлі.

Докладно описані початки монастиря св. Пантелеймона в рукописі архимандрита Варлаама з 1705 р. Зі змісту цієї рукописі можна довідатися, що всі „святогорські ченці” за благословенням царгородського патріарха Гавриїла нараджувалися між собою, щоб поміж грецькими, болгарськими і сербськими монастирями був також і „руський”. До такої наради склонили їх часті паломництва із Русі, яким незручно було знаходити прибіжище поміж чужими етнічними групами.

Атонське передання каже, що дискусію над потребою „руського” монастиря на Атосі спричинили подвиги св. Антонія Печерського, що жив ще в ХІ ст. як святий богомолець у печері, приналежній до монастиря Есфігмену.

Документ грецького цисаря Олександра Комнина, виданий 1080 р., свідчить, що в цьому році грецькі ченці від-

ступили свою обитель „руським” ченцям. Ця чернеча обитель досі належала солунянам, а коли перейшла в „руські” руки, мусіла платити до Карісс данину. Так проіснував цей монастир до XVIII ст. На початку XIX століття, а саме 1803 р., будівничий чернець — Сава вибудував новий монастир завдяки фондам молдавського господаря Каллимахи. Це був власне „руський” монастир, в якому відразу віджило чернече життя і яке протривало до 1828 р. Будівничий Сава був тоді архимандритом, а по ньому провід монастиря перебрав о. Герасим. Герасим розбудовував і прикрашував монастир, а передовсім збудував велику церкву св. Пантелеймона, в якій зберігається донині голова св. патрона, а в монастирському музеї хризовули*) грецьких цісарів, сербських королів і московських царів з XIII–XVIII ст. Всіх хризовулів нараховується ок. 50.

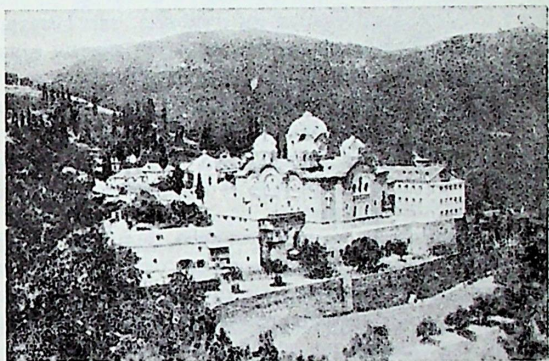
Цікава грамота з датою 29. II. 1660 р., якою дозволялося архимандритові монастиря св. Пантелеймона виїздити на Русь за милостинею що п'ять років. Також є нотатка, що в 1850 році монастир св. Пантелеймона був під управою грецького архимандрита, бо в ньому на 200 ченців було тільки 50 з Русі. Зате в 1875 році, як уже була згадка, „руські” ченці самі цей монастир замешкували і вперше вибрали архимандрита „руської” національності.

*) Хризовули — це королівські і цісарські грамоти позначені золотими печатками.

37. СКИТ СВ. ІЛЛІ

Скит св. Іллі належить до монастиря Ксенофонта. Він положений в чудовій долині і серед прекрасної природи поміж двома монастирями — Ксенофонта і Пантелеймона. Вже здалека видніють візантійські куполи церков, то знову біліють мури монастиря.

Скит св. Іллі зберігає передання, що його заснував уродженець міста Полтави Паїсій Величковський. Він по-

Скит св. Іллі, якого куполи церков здалека видніють, а мури біліють.

стригся в ченці в місті Любеч в Україні, а на Атос прийшов 1746 р. Тут, де нині пишається монастир св. Іллі, Паїсій вижолобив собі в скелі невеличку печеру і замешкав у ній, як один з численних богомольців. В печері зайнявся богомалець Паїсій перекладом з грецької на старослов'янську мову книжки „Добротолюбіє” та творів Ісаака Сирина. Паїсій був знаний в Україні зі строгости свого аскетичного життя, а це притягнуло до нього багато чернечої

братії. Згодом в його гурті було вже так багато однодумців, що вони почали розбудовувати цей мальовничий куток. Пізніше виникли в околиці численні келії і церкви. З поодиноких келій построєно гарні монастирські забудовання, які й нині служать взірцем архітектурної вмілості.

Все ж таки з духовного керівництва Паісія не всі були вдоволені в обителі, і громада скоро роздвоїлася. Скромний і покірний Паісій покинув скит із двома третинами чернечої братії і помандрував у Молдавію. Недалеко міста Немцу заложив він нову Лавру, яка втішалася до большевицької окупації добрим іменем. В цій новій Лаврі в Молдавії до кінця XIX ст. переважало число „руських”.

Скит св. Іллі розвивався як духовно, так і матеріально і без Паісія Величковського. Чернече життя відзначалося строгим притримуванням чернечих правил, а простори управної ріллі сягали аж попід Солунь в грецькій частині Македонії. Скит мав землю й в Бесарабії.

Великі матеріальні приходи скит св. Іллі все обертав на розбудову монашої обителі, а передовсім на побудову і прикрасу Божих храмів.

Серед обширного монастирського подвір'я видніє величава церква, посвячена на честь св. пророка Іллі, в якій зберігається, як неоціненний скарб — голова св. Амвросія Медіолянського. Ані в монастирських хроніках нема записано, ані передання не подає, як ця дорогоцінна спадщина попала на Атос і зберігається в цьому монастирі.

В другому подвір'ю розміщений храм на честь Преображення Господнього, а коло нього дзвіниця і трапеза, що нічим не різниться від старовинних трапез других монастирів.

Велику цінність монастиря представляє монастирська бібліотека, яка славиться великим числом грецьких рукописів і стародруків.

38. МОНАСТИР ХІЛЯНДАРІО

Хіляндаріо — це сербський монастир, що віддалений далеко від других монастирів. Він лежить в північно-західній частині атонського півострова. Мені не довелося в ньому побувати. Я був втомлений щоденним звиджуванням монастирів. Щоб добратися до Хіляндаріо треба около сім годин часу і це понад обриви і кручі. Однак його давнина і велич зацікавили мене і я простудіював записки про нього в монастирі Пантелеймона та розпитав у ченців, які докладно знають усі перекази й передання.

Ченці монастиря Пантелеймона заохочували мене звидіти і цей славний і старий монастир, який лежить у мальовничій околиці з усіх сторін окружений зеленню дерев. Частина Атосу, де лежить цей монастир — то вже не стрімкі скелі, але дещо низинна околиця, позасаджувана прадавними оливковими гаями, помаранчевими, цитринними та іншими південними овочевими деревами.

Давній це монастир, бо за переданням походить із XII століття. Ростислав, син молдавського господаря Стефана, так перейнявся святим життям атонських богомольців, що лишив своїх багатих батьків-володарів і втік потайки на святу гору. По довгих розшуках родичі довідалися про місце перебування свого сина. Вони старалися ублагати його, щоб повернувся додому. Одначе даремні були старання батька завернути сина додому. Тоді батько Ростислава, Стефан, який походив з династії Неманії, став посилати на Атос для сина багаті дарунки в грошах і харчах. Ці дарунки ще більше утверджували Ростислава в безвартості скарбів цього світу. Він при постризі в ченці прийняв ім'я Сави, віддавався ще більше аскезі, ходив босий і обдертий, а з батькових дарів вибудував новий монастир в околиці, де передше стояла невеличка чернеча обитель.

Коли батькові не вдалося намовити сина Ростислава

до повернення, тоді він перейнятий духом аскези свого сина сам прибуває wraz із своїм двором на Атос, щоб посвятити решту свого життя Богові. Син, довідавшись, що батько разом із двором збирається на Атос, утік з монастиря, який сам побудував за дарунки і гроші свого батька, і перейшов жити до монастиря Ватопедію, де здавна перебували ченці слов'янського походження.

Молдавський господар Стефан розбудував монастир, який побудував його син. Пляни монастиря опрацьовано в монастирі Ватопедію. Коли одного дня Стефан стрінув там свого сина — ченця Саву, дуже врадувався. Оба вони помирали на Атосі як убогі ченці, а Церква зачислила їх до святих.

Дальшими ктиториями монастиря Хіляндарію були й сербські володарі: Урош Милутонович, Симеон та багато інших вельможів із знатних сербських родів. Вони докінчили і прикрасили будову монастиря Хіляндарію, укріпили його бійницями і баштами та збудували новий храм. Стефан Душан, що звав себе самодержцем греків, сербів і болгарів, постригся в ченці 1340 року та проживав у мурах монастиря Хіляндарію понад 4 місяці.

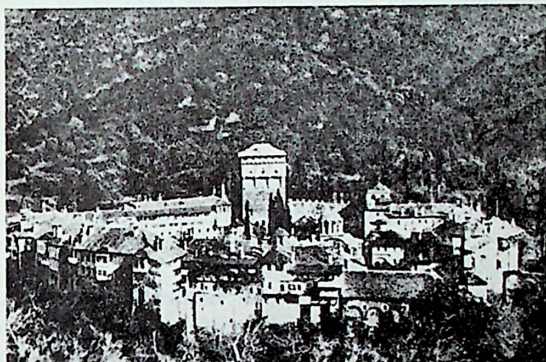
В монастирі Хіляндарію зберігаються ок. 20 гризовулів — цінних королівських грамот із золотими печатками. Між ними зберігається дуже цінний документ св. Сави із 1192 року писаний на пергаменті. З пізніших часів зберігаються документи Івана Дуки з XVI ст., молдавського воеводи, як також і московського царя Івана Грозного.

В 1571 році московський цар Іван Грозний загарбав хіляндарську обитель яко „единоплемянную” „під свою високу руку”. Тоді хіляндарські ченці випросили від московського уряду в місті „Китай” подвір'я „по правую сторону печатного двора”, що Іван Грозний затвердив. На цій грамоті, крім підпису самого царя Івана Грозного, є підписи і його наслідників: Теодора Івановича, Бориса Теодоровича і Олександра Михайловича.

Однак не довго монастир втішався царською даровизною подвір'я в місті Китай. В часі Коссовської битви

монастир Хіляндарію втратив не лише це подвір'я, але також і всі македонські посілості, які дістав у подарунку від Петра і Івана, відібрано від монастиря згадане подвір'я в місті Китай і передано для „патріярших півчих”, а як винагороду за те рішено виплачувати управі монастиря Хіляндарію по 100 рублів милостині річно. Це рішення було дотримуване до кінця московського царату. Нині цей монастир володіє майже половиною території в північно-західній частині півострова Атос.

Монастир Хіляндарію построений у виді трикульної твердині з численними баштами і бійницями. Святий храм

Монастир Хіляндарію построений у виді трикульної твердині з численними баштами і бійницями.

„Католікон” збудований і присвячений Введенню в храм Пресвятої Богородиці. Він вибудований з тесаного білого каменя, часто перетиканого мармуровими брилами. Внутрі храму є 26 мармурових колон, закінчених тонко різьбленими капітелями. Всі двері й вікна також обрамовані мармуровими плитами. Перед головним входом, подібно як і перед іншими атонськими святинями построено трапезу, нутро якої виложено дрібною мозаїкою. Мозаїкові зображення представляють галерію біблійних компози-

цій. Цей храм вважають найкращим пам'ятником в цілій атонській республіці.

Є в цьому монастирі ще десятки інших церковців-параклісів. З північного боку до храму Входа Пресвятої Богородиці прилягає невеличкий і зі смаком уряджений „Храм 12-ти апостолів” з високою баштою-дзвіницею ззаду і хрестильницею-баптістерієм спереду. В башті зі східного боку є приміщена церковця і бібліотека. Там, де була келія ченця-короля Симеона, стоїть висока башта, побудована князем Милутином, а в цій башті приміщений „Храм янголів”.

Доля монастиря Хіляндарію була подібна до долі всіх інших атонських монастирів. Він пам'ятає свої світлі й сумні часи, часи розквіту й занепаду в наслідок нападів морських розбишак, сараценів та турків. Найбільше підпадає монастир Хіляндарію з кінцем XVII ст. і переходить в забуття. Щойно венецький купець, грек з походження, Нікон, що постригся в ченці в 1740 році, рятує монастир із занепаду. Він жертвує великий свій масток на відновлення й на праву монастирських будинків і церков та будує нові будівлі. Монастир відроджується та наповнюється новими пришельцями-богомольцями.

На більшу увагу заслуговує монастирська ікона Богоматері, загальнознана „Троєручиця”, яка вже від древніх років славилася чудесами. Свою назву вона отримала, як каже збережена тут записка, від чуда на Іванові Дамаскинові. Записано в хроніці, що коли Іванові Дамаскинові, з наказу управителя відрубано руку, він ревно молився перед цією іконою. В часі молитви святець почув, що йому рука знову приростає, а коли після молитви оглянув її, побачив, що рука виглядає немов неткнена.

В монастирі знаходиться кількадесятъ святинь, а в них великі скарби старохристиянського мистецтва та моці численних святих. На особливішу увагу заслуговує частина хреста, на якому був розп'ятий Ісус, старинне Євангеліє золотом писане на багряному пергаменті, церковна занавіса із зображенням Христа Господа в окруженні кіль-

кох старослов'янських святих та багато інших речей неоціненної вартости. Згадану занавісу подарував монастиреві московський цар Іван Грозний в 1554 році, бо вже тоді приготовляв залучити монастир, як „єдиноплемянний”, між московські монастирі.

Крім згаданих цінностей в монастирі знаходяться мошці численних святих, а між ними: голова св. Ісаїї, голова св. великомученика Прокопія, голова св. Евтихія, мошці Константина Патріярха та багатьох інших святих, які прославилися в своїй минувшині численними чудесами.

Зберігаються в монастирі також численні грамоти молдавських господарів і московських царів, що ними обдаровувано монастир дочасним майном. Монастир Хіляндарію належить до числа великих монастирів і нині нараховує понад 50 ченців. Дарма, що в монастирських мурах є ок. 3000 келій, нині вони ждуть богомольців, яких жорстокий режим комуністичної влади здержує від молитви і покути.

Загально, атонські ченці уважають Пресвяту Богородицю Ігуменею всіх атонських монастирів, а це основується на такому переказі:

В давніх часах, коли ще тільки формувалося життя в монастирі Хіляндарію і ченці не могли з причини різних поглядів вибрати собі архимандрита — дуже здивувалися, коли ввійшовши вночі на полунощницю до церкви, побачили, що ікона Матері Божої, замість висіти у Святилиці, стояла на сідалищі, призначенім для архимандрита. Місце в церкві для архимандрита відзначене і на ньому не вільно сідати нікому іншому, що не є обраний архимандритом. Ченці взяли старанно ікону Богоматері і занесли її на призначене для неї місце в Святилиці, але на другий день ця сама ікона знову знайшлася на сідалищі архимандрита. Ченці знову взяли ікону і завісили на призначене для неї місце у Святилиці, але ікона і третього дня з'явилася на архимандритському сідалищі. Цим разом в цю ніч Божа Мати з'явилася одному праведному затворникові і сказала, щоб її лишили на місці архимандрита,

бо вона сама буде управляти монастирем. Затворник-аскет переказав цю об'яву ченцям і аж тоді всі успокоїлися. Між ними устали спори за вибір архимандрита. Цей переказ дуже нагадує подібну історію з іконою Богоматері в Іверському монастирі, яка вийшла із церкви і стала над брамою Іверського монастиря, а коли кількакратно її занесли до церкви, вона явилася богомільному старцеві і веліла переказати архимандритові, що вона буде хоронити монастир від небезпеки; її хоронити не треба, бо вона тієї охорони від немічних ченців не потребує.

**
*

Мати Божа є у великому почитанню на атонській горі і в кожній церкві — головній чи параклісній ікони Богоматері стоять на почесних і видних місцях. Багато там є чудотворних ікон різного і стародавнього походження. А всі вони старі-прастарі, аж почорнілі зі старости. Тільки обличчя і руки видні з-під срібної оправы. Оправа оздоблена дорогоцінними самоцвітами, які сяють неземними кольорами в слабкому оливному освітленні в часі нічних Богослужень. Ікони обвішані сотками різних протез і дарунків, між якими часто видно золоті медалі отримані за героїство у війнах, дорогими, може королівськими перстнями із діамантами, а часто дорогими годинниками, оправленими в золото. Хто, що мав, те в повній вдячності віддавав тут Богоматері за вислухані молитви, за отримані добродійства.

Як було вже згадано, в монастирі Ватопедію є пояс Пресвятої Богородиці, найбільша цінність Атосу.

**
*

На Атосі я пробув кільканадцять днів, які були для мене немов якоюсь неземною казкою. Велич Божих храмів, самовідречення около двох тисяч людей, які зреклися оточуючого нас світу й шукають тут часто на самоті

поєднання з Богом, повна посвяти гостинність і служність — того всього нині не зустрічається серед пересічного населення.

Зачарований таким життям я відходив втомлений довгими і крутими дорогами і стежками та безсонними ночами до пристані „Дафні”, щоб з тими враженнями від'їхати на Святу Землю.

КАРТА АТОСУ

Мапа гори Атос із зазначеними монастирями.

39. ХТО Ж ТІ ЧЕНЦІ НА АТОНСЬКІЙ ГОРІ?

Замітним ще й те на Атосі, що мешканці монастирів немов змінили свою попередню вдачу. Для них не існують ані події в світі, ані числення часу, ані історія монастирів, ані навіть і наука. Манастир це єдиний куток молитви і самовідречення. Таким він був перед сотками років, таким лишився до сьогодні.

Бували часи, що в атонських монастирях було понад двадцять тисяч ченців. Нині заледве начисляють їх до двох тисяч і це переважно знемощілих старців, які деколи навіть своїх років не знають. В монастирі Велика Лавра я запитував ченця Діомеда, скільки йому років. Він відповів, що йому дев'ятдесят сім років. Коли я поспитав його, скільки років біловолосому старцеві, що вештався по подвір'ю Лаври, чернець Діомед відповів, що ані він, ані ніхто з ченців не знає, бо тут ніхто нікому не числить років. Один Господь знає, скільки хто має років.

Мене далі цікавив вік цих богомольців і я, намагаючися довідатися про вік старенького ченця, далі допитував Діомеда: „Ви ж — кажу — знаєте свій вік, то повинні б знати і вік цього старушка, якому вже й очі чимсь білим позапливали”. Тоді Діомед вияснив мені, що він випадково знає свій рік народження. Він прийшов на Атос 45-літньою людиною. Тоді якраз будували будинок бібліотеки. Діомед помагав зношувати тяжкі брили каміння. Случайно на будинку було виписано рік будови — 1907 рік. Дата зберігається до сьогодні на будинку. Вона саме допомагає розв'язати Діомедові питання його віку.

Я далі допитував Діомеда: „Ви ж бачили того старушка, як прийшли сюди і знаєте, скільки тоді він міг мати років?” Діомед коротко вияснив, що він застав його таким старушком перед 50 роками, яким він є нині.

У приблизному віці були й інші ченці, крім кількох,

які прийшли на Атос перед пару роками. В монастирі св. Пантелеймона наймолодший чернець мав 72 роки. Решта всі старші за нього.

До атонських монастирів дозволено вступати в різному віці. Часто вступають там особи втомлені життям або життєвими невдачами. Стрічав я в монастирі св. Пантелеймона українця з Карпатської України, який колись служив підполковником у чехо-словацькій армії.

Цей колишній військовий старшина робить незвичайне враження на сторонню людину. Після около двадцяти років чернечого життя він удостоївся чину піддиякона і дуже сумлінно повнить свою службу. В часі мого перебування на Атосі піддиякон — колишній підполковник — заступав 100-літнього архимандрита, який поховзнувся десь над безоднею і зламав ногу. Я відвідав земляка і мав змогу з ним говорити. Мені здавалося, що моя розмова внесла в його душу багато світського елементу. В його очах блискотів вогонь цікавості і він розпитував, як розвивається українська католицька Церква в Канаді й Америці. Його цікавила також Церква православних українців в Америці й Канаді. Він українець з Карпатської України і ми розмовляли українською мовою. Я не розпитував його, чому він заміняв високий старшинський ступінь і вигідне життя за сіру камінну келію. Це ж його приватна справа. В розмові з ним мені пригадався образець із Шевченкової поеми „Чернець”, де козак Семен Палій прощався зі світом послідним своїм танцем, вступаючи в монастир, який зачинив по ньому свою браму „навік”.

Другу цікаву постать між ченцями я стрінув у монастирі Велика Лавра. Зі старцем Діомедом, який розмовляв зі мною по-англійському, я оглядав у бібліотеці цінні рукописи з другого століття, що були писані золотом на пергамені. В цій бібліотеці працював пристойний і молодий чернець, який показував нам книжки і рукописи. В його очах промінювали радість і щастя, коли він брав до рук цінний рукопис „Посланіє св. апостола Павла до Галатів”, або яку іншу цінну річ. Здавалося, що цей молодий і не-

звичайний чернець тільки й живе тими святими книгами. Коли ми скінчили оглядати бібліотеку старець Діомед пояснив мені, що цей бібліотекар — це колишній лікар з Атен.

Переїнятий знаннями лікарських наук він старався в міністерстві здоров'я добути дозвіл, щоб грецький уряд закрити усі ті монастирі, які практикують строгі пости. З міністерства порадили йому, щоб він дав якінебудь докази, що пости є шкідливі для здоров'я ченців. Молодий і талановитий лікар не гаяв марно часу і виїхав на Атос для прослідження стану здоров'я і смертності серед ченців. Його дослідження були основні і він обслідував у монастирях кожного ченця. Його праця тривала около 2 роки. Лікар не найшов навіть звичайних хворіб між ченцями. По одному році своєї праці він перейшов на чернечий пісний харч, а коли скінчив свої дослідження постригся сам в ченці, залишаючи на світі свою лікарську кар'єру.

Тепер він звичайний і сирій богомолець, який нічим не відрізняється від соток других. Його праця — це приватне продовжування медичних студій в сирій камінній келії і обслуга відвідувачів величавої бібліотеки.

Мене дуже цікавила постать архимандрита монастиря Діоніса, до якого мене спрямовував „руський” чернець, продавець девоціоналій у Каріес. Про цього архимандрита поінформував мене також старець Діомед, що це незвичайно образована людина. Поза архимандритуванням він займається природознавством і мабуть в 1930-их роках він одержав нагороду Нобля за свої природничі дослідження.

Всі ченці на Атосі носять бороди і їм недозволено чимнебудь їх втинати. Довгий заріст їх зрівнює і тяжко розпізнати хто з них старший, а хто молодший. Тільки сивина волосся свідчить про старший вік ченця.

Між старими і сивими ченцями у Великій Лаврі я здалека побачив людину в чернечій рясі без бороди. Спочатку мені здавалося, що це дівчина, бо кучеряве волосся гарно спадало їй на плечі. Мене це дуже здивувало, як могла вона сюди дістатися через так строго бережену клявзуру. Я хотів спитатися, що її сюди привело і як вона

сюди зайшла. Але, коли я зблизився, побачив, що це молодий хлопець у монашій рясі і чернечому накриттю на голові, якому ще навіть борода не росла. Я випитував його, що його в такому молодому віці сюди привело і заставило до строгого покутничого життя.

Молодець дуже ласкаво усміхнувся і на привітання кивнув головою. Його привело сюди життя. Він зі своїми однолітками був кілька років у зтяжній підпільній боротьбі проти большевиків на Пелопонесі. Кілька разів він стрічався віч-на-віч зі смертю. Господь зберіг його при життю і він перед трьома роками постригся в ченці на Атосі. Колишній грецький партизан чується щасливим і дякує Богові за все. (Евхарісте то Тео генека пантон). Він ще молодий — подумав я, він повинен ще піти до школи. Я спитав його, чи є тут на Атосі школа. Молодий чернець споважнів і з гордістю відповів мені: „Ми маємо щось більше від науки — ми маємо молитву”. Така відповідь перервала нашу розмову. Я вже кілька разів передше стрічався на Атосі з подібними натяками, що наука не конечна до спасіння душі. Така впевнена відповідь молодого ченця, що ще перед кількома роками воював в обороні волі своєї батьківщини пригадала мені історію Атосу, що там ніяка наука не актуальна і людська мудрість не потрібна. Тут місце молитви, а не плотського мудрування.

40. ВІДВІДУВАЧІ АТОНСЬКОЇ ГОРИ

Атонські монастирі не мають численних відвідувачів. Щоб туди дістатися не вистачає дістати в'їздову візу до Греції. Крім візи ще треба старань у грецькому міністерстві зовнішніх справ в Атенах. Там часто допитують, чого подорожний туди хоче їхати і чим він зацікавлений. Бувають випадки, що подорожні, які хочуть поїхати на Атос, ждуть по кілька днів, або й по кілька тижнів у міністерстві на позволення. Туди можуть дістатися тільки мужчини і то тільки ті, що носять бороди. Один архітект оповідав мені, що мусів ждати в Атенах два тижні, щоб піросла борода і аж тоді отримав дозвіл відвідати Атос.

Така строга контроля зрозуміла тільки для тих осіб, що були вже на Атосі і знають, що Атос — це один цінний музей, якому не може ніщо дорівняти. Там, крім старинних церковних святощів з-перед тисячу років, можна побачити рідкісні вартісні речі даровані колишніми володарями різних країн.

Найбільшою вартістю атонських ченців становлять мощі святих, чудотворні і нерукотворні ікони і пояс Матері Божої, який за атонськими переказами зберігається в церкві Богоматері в монастирі Ватопедію. Крім названих цінностей у кожній церкві перед різними іконами стоять і висять безчисленні протези і дарунки паломників, які тут виздоровіли або дізнали якоїсь Божої ласки. Черговою цінністю Атосу є старинні рукописи і стародруки. Атонські ченці оповідають, що з колишньої Росії приходили на Атос різні образовані люди та привозили зі собою харчові та інші подарунки. За допомогою тих подарунків вони вкрадалися в довір'я ченців і, оглядаючи цінні рукописи — розкрадали їх і вивозили в Москву. Тому нині всі скарби Атосу є так дуже бережені, що навіть впродовж дня всі церкви позакривані і замкнені на ключ. Пришельця ніде

самого не впускають, хоч би він мав найкращі свідчення чесного і побожного паломника.

Ті, що одержали дозвіл від міністра зовнішніх справ Греції відвідати Атонську гору, мають ще ту трудність, що дістатися на цю гору не зовсім легко. З міста Тессальоніки треба їхати автобусом 10 годин до маленького морського порту Тріпіті, а звідтам 4 години моторовим човном до атонського порту Дафні. З порту Дафні треба найперше вдатися до столичного монастиря Каріес і там одержати „діямонітіріон“, це є право на перебування на означений час. Старші складають оплату за „діямонітіріон“ в сумі 100 драхмів, на американські гроші це 3.33 доларів. Студенти не складають оплати і дістають „діямонітіріон“ даром. На основі цього „діямонітіріон“ кожний пришелець має право відвідувати всі атонські монастирі, скити, еремії і печери, безплатно харчуватися, ночувати та жадати провідника по всіх монастирських установах і приміщеннях, якими хто є зацікавлений, але не довше, ніж на три тижні.

Звичайно дають відвідувачам „діямонітіріон“ на один тиждень, декому на два, або на три тижні. Це оправдують тим, що не кожний відвідувач Атосу може примінитися до невигод атонських монастирів. Я чув, як в Атенах, в міністерстві зовнішніх справ багато разів інформували туристів, що на Атосі немає ніяких вигод, ані навіть звичайного харчу. Директор релігійного департаменту остерігав усіх туристів та робив їх уважними.

41. ЗАКІНЧЕННЯ

Як бачимо з історії поодиноких монастирів на св. горі Атос вони часто пустіли, терпіли грабежі і знищення, а потім відживали немов той казковий фенікс і доходили до славного розвитку духовного і матеріяльного багатства. Не можна підходити до справ чернечого життя з критикою теперішнього матеріяльного добробуту, сучасних культурних надбань та цивілізації. Ці справи, що так тісно зв'язані з теперішнім життям народів, аж надто чужі для атонських ченців.

З історії атонських монастирів знаємо, що першими відреченцями і богомольцями були не хто інший, а впершу чергу вельможі, королі і члени королівських родин, які теж покидали свій добробут і віддавалися покуті в пості і молитві.

Цей, так далекий нам куток, а разом такий близький українському народові по історичних зв'язках, чи не єдиний в цілому християнському світі, де ченці строго задержують монаше правило з подробицями з-перед тисячу років; придержуються настановлених постів та живуть у самовідреченню.

Неодин пересічний відвідувач Атосу ставиться з критичними зауваженнями до життя, поживи, молитви і праці ченців, бажаючи, щоб вони жили трохи світським життям, щоб впровадили до своїх келій більше нинішньої цивілізації, щоб залишили свій строгий піст з-перед тисячу років і т. д. Ці критики, хоча б вони були й образовані і вчені — своїми зауваженнями виказують духову убогість та велику віддаль від справ святих і Божих. Вони ніколи не зуміють зрозуміти, що людина не повинна шукати на цьому світі щастя. Такі люди далекі від св. Євангелії, хоч може її читали і знають, однак це знання тільки формаль-

не. Дух їх далекий від покути і вони не всілі зрозуміти голошених правд Святим Письмом.

Дехто навіть ставиться з критичними зауваженнями до будівель, що збудовані перед тисячу роками, мовляв, треба їх змодернізувати та пристосувати до вимог сучасного часу. Кожна мала людина, що зумисне чи припадково дістанеться на Атос, бажала б зараз реформувати життя ченців і перевести перебудову домів на свій власний „ситий і обильний” спосіб життя. Та не так думають атонські ченці, не так думають і поважні відвідувачі. От, нехай послужить принагідна моя розмова з одним, середніх років французьким архітектором, який був зі мною на Атосі в той сам час.

На мій запит, що можна сказати про Атос, згаданий архітект відповів: „Не маю з'ясованих слів відповіді, однак перші мої враження незвичайні. Я ніколи не думав, що тут так багато духа молитви і покути. Я тільки знав, що тут тисячолітні будови незнані нам архітектури і це мене привело на Атос. Я дуже збудований духово Атосом, хоча фізично втомлений. Ці будови дійсно не нашого часу і вони проіснують, хоча вже частинно розвалені, ще довгі сотки років, подібно, як і чернече життя тут ніколи не скінчиться.”

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	Стор.
В далечині видніє висока гора Атос — осередок схід- нього чернецтва	20
Егейське море, що з трьох боків обливає гору Атос ..	21
Поля Атосу засаджені виноградниками і оливними гаями	23
Манастир Ксеропотаму збудований над берегом по- тока, який літом висихає	27
Столиця Каріес, звана також Карейською Лаврою ..	31
Манастир Есфігмену, в якому св. Антоній Печерський почав чернече життя	41
Манастир Ватопедію, що в ньому перебував колись наш земляк Йов Княгиницький	46
Манастир Ватопедію і баня церкви католикон, в якій зберігається пояс Пресв. Богородиці	49
Собор Благовіщення Пресвятої Богородиці Ватопед- ського монастиря	51
Старовинні мури із баштою і віядуком монастиря Ставроникита	55
Манастир Ставроникита обведений грубими мурами, на яких видніють оборонні башти	56
Манастир Ставроникита, в якому часто знаходили приміщення пришельці з древньої Русі-України	57
Манастир Івірон, в якому знаходиться нерукотворна ікона Богоматері	63
Чернець, що відрікся всякої власности і вигоди. Він нічого не має крім сірої рясї і чотків	66
Стримує нас тільки свіже джерело води	68
Велика Лавра св. Атанасія, окружена високими і гру- бими мурами	71
Серед подвір'я Великої Лаври пишається колишній храм Благовіщення Пресвятої Богородиці, який опі- сля перейменовано на храм св. Атанасія	72

Невміруща сила все свіжого і молодого напливу, яка не дасть пропасти Атосові	74
Старець Діомед розказує, що за годину і пів можна вийти на сам вершок Атосу	77
Манастир св. Павла, що наче прикріплений до шпилья	81
Манастир Діонізію майже недоступний для паломників	85
Величавий, напіввирубаний у скелі манастир Симоно-Петрас	86
Скит св. Андрея (також Сарай) вже здалека манить мандрівника	91
Манастир Зографу (Живописний) замешкалий болгарськими ченцями	95
Манастир Дохіярію побудований на високій скелі	99
Манастир Пантелеймона (також Россікон)	103
Скит св. Іллі	107
Манастир Хіляндарію	111
Мапа гори Атос	116

З М І С Т

	Стор.
1. Передне слово	3
2. Вступ	6
3. Поїздом і кораблем	8
4. В Англії	10
5. У вічному Римі	12
6. В Атенах	15
7. Солунь — Тессальоніки	17
8. На Атосі	23
9. В монастирі Ксеропотаму (Сухорічний)	25
10. Децо з історії монастиря Ксеропотаму	29
11. Столиця Атосу — Карієс	31
12. Історичні дати Карейської Лаври	34
13. Установи в Карієс	36
14. В дорозі до монастиря Есфігмену	39
15. Монастир Есфігмену (Між горами)	40
16. Печера св. Антонія Печерського	42
17. Понад морський обрив до Ватопедію	45
18. Історія Ватопедію (Поле тернових рож)	49
19. В монастирі Пантократора (Вседержителя)	53
20. Монастир Ставроникита (Никитин Хрест)	55
21. Історія Іверського монастиря (Грузинського)	59
22. Іверська ікона Пресвятої Богородиці	61

23. В дорозі попри монастирі Фільотею і Каракалю	65
24. Велика Лавра (Меґалы Лавра)	70
25. Невдала виправа на шпиль Атосу	76
26. В гостині аскета	79
27. В монастирі св. Анни і св. Павла	81
28. Чайкою по Егейському морю попри монастирі Діоніса, Грегорію і Симоно-Петрас	84
29. Манастир Кутлюмозію (Вільний від ворогів)	88
30. В скиті св. Андрея (Сарай)	90
31. В монастирі Костамоніту (Серед каштанів)	93
32. Манастир Зографу (Живописний)	95
33. Скит Чорний вир	98
34. Манастир Дохіярію (Начальника дібр)	99
35. Манастир Ксенофонтос (Ксенофонта)	101
36. В монастирі св. Пантелеймона	103
37. Скит св. Іллі	107
38. Манастир Хіляндарію	109
39. Хто ж ті ченці на горі Атос?	117
40. Відвідувачі атонської гори	121
41. Закінчення	123
42. Список ілюстрацій	125

